

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

Національна академія педагогічних наук України

Інститут вищої освіти

І. Драч, О. Петроє, І. Регейло, О. Бородієнко,
Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк

Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки

Навчальний посібник

Київ 2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Інститут вищої освіти

Відділ дослідницької діяльності університетів

І. Драч, О. Петроє, І. Регейло, О. Бородієнко, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк

Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів
на основі принципів і підходів відкритої науки

Навчальний посібник

Київ 2025

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE

Institute of Higher Education

Department of the Research Activities of Universities

I. Drach, O. Petroye, I. Reheilo, O. Borodiyenko, N. Prykhodkina, O. Slobodianiuk, M. Saiuk

Mechanisms for assessing the quality of university research activities based on the principles and
approaches of open science

A Study Guide

Kyiv 2025

УДК 378.014.61:001.8"366"(477)

DOI <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Рецензенти:

С. Г. Литвинова, доктор педагогічних наук, професор, член–кореспондент НАПН України

І.О. Дегтярьова, доктор наук з державного управління, професор, ректор ПЗВО «Дніпровський інститут медицини та громадського здоров'я»

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 15 від 29 грудня 2025 року)*

Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: навчальний посібник / І. Драч, О. Петроє, І. Регейло, О. Бородієнко, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2025. 70 с.

ISBN 978-617-7486-56-4

Навчальний посібник «Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки» підготовлено за результатами виконання наукового дослідження за темою «Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни» (державний реєстраційний номер 0124U001192). Навчальний посібник спрямований на вдосконалення навчально–методичного забезпечення підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в галузі знань «А Освіта» за спеціальністю «А1 Освітні науки», зокрема для вдосконалення викладання і навчання за освітньо–науковою програмою «Політика і лідерство у вищій освіті» Інституту вищої освіти НАПН України. У посібнику представлено 6 тем, які охоплюють різні аспекти та складові механізмів оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки, а саме: політика та механізми оцінювання дослідницької діяльності університетів; оцінювання дослідницької діяльності вчених, в тому числі й молодих вчених; відповідальне оцінювання досліджень і наукових проектів; оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості; захист прав інтелектуальної власності; оцінювання доброчесності дослідницької діяльності. Кожна тема завершується питаннями для самоконтролю та списком рекомендованих джерел.

Окрема увага в навчальному посібнику приділена методологічним аспектам аналізу та удосконалення національної системи України з оцінювання ефективності дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки. Оцінюванню, самооцінюванню та розвитку компетентностей дослідницької діяльності вчених сприятиме запропонована авторами універсальна матриця "U-MARC4OS».

Упровадження посібника сприятиме кращому розумінню механізмів оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки. Видання буде корисним представникам університетської спільноти, усієї когорти науково–педагогічних і наукових працівників та студентів закладів вищої освіти, академічних, наукових організацій та установ, фахівців фінансуючих структур, громадськості, а також публічним службовцям різних гілок і рівнів влади, що опікуються науковою і науково–технічною діяльністю та вищою освітою в Україні.

УДК 378.014.61:001.8"366"(477)

ISBN 978-617-7486-56-4

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2025

© І. Драч, О. Петроє, І. Регейло, О. Бородієнко,
Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк, 2025

UDC 378.014.61:001.8"366"(477)

DOI <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Reviewers:

S. H. Lytvynova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

I.O. Dehtyarova, Doctor of Public Administration, Professor, Rector of the Private Higher Education Institution "Dnipro Institute of Medicine and Public Health"

Recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Higher Education of the NAES of Ukraine (Protocol No. 15, «29» december, 2025)

Mechanisms for Assessing the Quality of University Research Activities Based on Open Science Principles and Approaches: A Study Guide / I. Drach, O. Petroye, I. Reheilo, O. Borodiyenko, N. Prykhodkina, O. Slobodianiuk, M. Sayuk; Edited by I. Drach, O. Petroye. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 2025. 70 p.

ISBN 978-617-7486-56-4

The textbook "Mechanisms for assessing the quality of university research activities based on the principles and approaches of open science" was prepared based on the results of a scientific study on the topic "Assessment of the quality of university research activities based on the principles and approaches of open science in the conditions of the country's post-war reconstruction" (state registration number 0124U001192). The textbook is aimed at improving the educational and methodological support for the preparation of candidates for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge "A Education" in the specialty "A1 Educational Sciences", in particular to improve teaching and learning in the educational and scientific program "Policy and Leadership in Higher Education" of the Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. The textbook presents 6 topics that cover various aspects and components of the mechanisms for assessing the quality of university research activities based on the principles and approaches of open science, namely: policy and mechanisms for assessing university research activities; assessment of research activities of scientists, including young scientists; responsible assessment of research and scientific projects; assessment of research activities of universities in the context of their regional relevance; protection of intellectual property rights; assessment of the integrity of research activities. Each topic ends with questions for self-control and a list of sources recommended.

The textbook pays special attention to the methodological aspects of analyzing and improving Ukraine's national system for evaluating the efficiency of university research activities based on open science principles and approaches. The universal matrix "U-MARC4OS" proposed by the authors will contribute to the assessment, self-assessment and development of research competences of scientists.

The implementation of the manual will contribute to a better understanding of the mechanisms for assessing the quality of research activities of universities based on the principles and approaches of open science. The publication will be useful to representatives of the university community, the entire cohort of scientific, pedagogical and scientific workers and students of higher education institutions, academic, scientific organizations and institutions, specialists of funding structures, the public, as well as public servants of various branches and levels of government responsible for scientific and scientific and technical activities and higher education in Ukraine.

UDC 378.014.61:001.8"366"(477)

© Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 2025

© I. Drach, O. Petroye, I. Reheilo, O. Borodiyenko, N. Prykhodkina, O. Slobodianiuk, M. Sayuk, 2025

ISBN 978-617-7486-56-4

Зміст

Передмова	6
Поняттєво–термінологічний апарат	7
Тема 1. Політика та механізми оцінювання дослідницької діяльності університетів в Європейському просторі вищої освіти (<i>І. Драч</i>)	14
Тема 2. Оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки (<i>О. Петроє, М. Саяк</i>)	21
Тема 3. Відповідальне оцінювання досліджень і наукових проектів (<i>І. Регейло</i>)	36
Тема 4. Оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості (<i>О. Бородієнко</i>)	41
Тема 5. Захист прав інтелектуальної власності у контексті оцінювання якості дослідницької діяльності (<i>Н. Приходькіна</i>)	48
Тема 6. Оцінювання доброчесності дослідницької діяльності університетів (<i>О. Слободянюк</i>)	54
Тема 7. Методологія аналізу та удосконалення національної системи України з оцінювання ефективності дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки (<i>І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Регейло, О. Слободянюк</i>)	61

Contents

Preface.....	6
Conceptual and Terminological Framework.....	7
Topic 1. Policies and Mechanisms for Assessing Research Activities in Universities within the European Higher Education Area (<i>I. Drach</i>)	14
Topic 2. Evaluation of Researchers' Activities in the Context of Open Science (<i>O. Petroye, M. Sayuk</i>)	21
Topic 3. Responsible Evaluation of Research and Scientific Projects (<i>I. Reheilo</i>).....	36
Topic 4. Evaluation of University Research Activities in the Context of Regional Engagement (<i>O. Borodiyenko</i>).....	41
Topic 5. Intellectual Property Rights Protection in the Context of Assessing Research Quality (<i>N. Prykhodkina</i>).....	48
Topic 6. Evaluation of Research Integrity in Universities (<i>O. Slobodianiuk</i>).....	54
Theme 7. Methodology for Analyzing and Improving Ukraine's National System for Evaluating the Efficiency of University Research Activities Based on Open Science Principles and Approaches (<i>I. Drach, O. Petroye, O. Borodiyenko, I. Reheilo, O. Slobodianiuk</i>)	61

Передмова

Дослідницький процес зазнає суттєвих змін внаслідок цифрових трансформацій та переходу до відкритої науки, що вимагає удосконалення систем оцінювання дослідницької діяльності університетів, розробки критеріїв оцінювання з урахуванням зростання різноманіття дослідницьких практик, дотримання принципів дослідницької доброчесності, досконалості, достовірності, відкритості та повторюваності використання наукових даних і результатів досліджень та ін.

Реформування системи оцінювання дослідницької діяльності університетів є важливим пріоритетом в Європейському просторі вищої освіти та Європейському дослідницькому просторі. Забезпечення переходу до відкритої науки є однією базових Рекомендацій міністрів досліджень та інновацій G20 «Open Innovation for a Just and Sustainable Development» (2024) щодо різноманітності, справедливості, інклюзивності та доступності в науці, технологіях та інноваціях, які мають вирішальне значення для інтенсифікації досягнень Цілей сталого розвитку та розкриття повного потенціалу наукових досліджень та інновацій.

Актуальність проблеми імплементації стандартів відкритої науки в Україні посилюється і у зв'язку з необхідністю врахування викликів для системи дослідницької діяльності університетів в умовах післявоєнного відновлення. Саме відкрита наука уможлиблює підвищення ефективності досліджень за рахунок зменшення дублювання та витрат на створення, передачу та повторне використання даних; підвищення прозорості та якості у процесі підтвердження достовірності результатів досліджень; прискорення передачі знань, сприяння швидкому переходу від досліджень до інновацій; збільшення впливу результатів досліджень на економіку. Завдання реформування системи оцінювання дослідницької діяльності вчених у контексті удосконалення системи винагород, розвитку наукової кар'єри та мобільності вчених визнано пріоритетною сферою спільних дій ЄС та держав-членів на підтримку Європейського дослідницького простору у таких документах ЄС.

Важливість впровадження відкритої науки у вітчизняних ЗВО посилюється необхідністю реалізації Національного плану щодо відкритої науки та набуттям нашою державою статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, оскільки розбудова Європейського дослідницького простору (European Research Area, ERA) спрямована на розширений доступ до відкритої, безоплатної, повторно використовуваної наукової інформації через ініціативу «Відкрита наука» (Open Science, OS) та Європейської хмари відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC).

Розуміння нових механізмів оцінювання дозволяє досліднику ефективно інтегруватися в міжнародні колаборації та відповідати вимогам сучасних програм фінансування, таких як Erasmus+, Horizon Europe та стати агентами змін у своїх університетах, формуючи культуру прозорості, відповідальності та співпраці. Удосконалення оцінювання дослідницької діяльності університетів на основі принципів відкритої науки матиме істотний вплив на підвищення якості досліджень, розвиток дослідницького потенціалу ЗВО.

Preface

The research process is undergoing significant changes due to digital transformations and the transition toward Open Science. This evolution necessitates the enhancement of evaluation systems for university research activities and the development of assessment criteria that account for the increasing diversity of research practices, adherence to principles of research integrity, excellence, reliability, openness, and reproducibility in the use of scientific data and research results, among others.

Reforming the evaluation system for university research activities is a crucial priority within the European Higher Education Area (EHEA) and the European Research Area (ERA). Ensuring the transition to Open Science is a fundamental recommendation of the G20 Ministers of Research and Innovation «Open Innovation for a Just and Sustainable Development» (2024) concerning diversity, equity, inclusion, and accessibility in science, technology, and innovation. These principles are vital for accelerating the achievement of the Sustainable Development Goals and unlocking the full potential of scientific research and innovation.

The relevance of implementing Open Science standards in Ukraine is heightened by the need to address challenges in the research activities of universities during post-war recovery. Open Science facilitates increased research efficiency by reducing duplication and costs associated with creating, transferring, and reusing data; enhances transparency and quality in verifying research results; accelerates knowledge transfer, fostering a rapid transition from research to innovation; and increases the impact of research results on the economy. Reforming the evaluation system for researchers' activities in the context of improving reward systems, developing scientific careers, and researchers' mobility is recognized as a priority area of joint EU and Member State actions to support the European Research Area, as outlined in EU documents.

The importance of implementing Open Science in domestic higher education institutions is underscored by the necessity to execute the National Plan for Open Science and Ukraine's candidacy for EU membership. Building the European Research Area (ERA) aims to provide expanded access to open, free, and reusable scientific information through the "Open Science" (OS) initiative and the European Open Science Cloud (EOSC).

Understanding new evaluation mechanisms enables researchers to effectively integrate into international collaborations and meet the requirements of modern funding programs, such as Erasmus+ and Horizon Europe, becoming agents of change in their universities and fostering a culture of transparency, responsibility, and collaboration. Improving the evaluation of university research activities based on Open Science principles will significantly enhance research quality and develop the research potential of higher education institutions.

Академічна доброчесність – сукупність моделей поведінки та ставлення в академічній спільноті, що передбачає внутрішнє переконання щодо етичних і професійних принципів і стандартів у навчанні, викладанні, дослідженнях, урядуванні, інформуванні та виконанні будь-яких інших завдань, пов'язаних із місіями вищої освіти, та сприяння їх дотриманню. Одна з фундаментальних цінностей Європейського простору вищої освіти.

Автор (творець) – це фізична особа, творчою працею якої створюється об'єкт права інтелектуальної власності. Юридичні особи не є «творцями», оскільки не можуть створювати об'єкти права інтелектуальної власності – це можуть зробити лише працюючі у них фізичні особи.

Авторське право – це: 1) особисті немайнові та майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва, що передбачають дозвіл або заборону на їх використання; 2) система правових норм, що виступає механізмом захисту інтересів творців. З одного боку, це механізм захисту економічних інтересів авторів, а з іншого — система захисту їхніх моральних прав. Сучасне авторське право повинно фокусуватися не на факті копіювання, а на способах використання творів та їхньому впливі на ринок.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворенні опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Академічний текст – авторський твір наукового, науково-технічного й навчального характеру у формі дисертації, кваліфікаційної випускної роботи, наукового видання, наукової статті, звіту у сфері наукової та науково-технічної діяльності, депонованої наукової роботи, підручника, навчального посібника, інших наукових і навчально-методичних праць.

Альтметрики – новітні методи фіксування та визначення показників використання результатів науково-дослідницької діяльності на основі аналізу соціальних медіа (Facebook, X, блоги, wiki-ресурси та інші), кількості завантажень документів, посилань на опубліковані та неопубліковані дослідження та інших способів використання наукових результатів для забезпечення більш вичерпних показників впливу наукових досліджень.

Відкрита наука – підхід до здійснення наукової й науково-технічної діяльності, який передбачає забезпечення доступу до об'єктів дослідницької інфраструктури, наукових результатів і науково-технічної інформації з можливістю їх багаторазового використання, обміну й розповсюдження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою прискорення науково-технічного та суспільного розвитку, поглиблення співпраці між вченими тощо.

Відкритий доступ – сукупність практик, що застосовуються для організації безперешкодного й оперативного доступу до наукових результатів і науково-технічної інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Відкриті дані наукових досліджень – доступні в мережі Інтернет дані, які були зібрані та/або одержані в процесі наукових досліджень з метою створення наукових результатів (з можливістю вільного завантаження, копіювання, аналізу та повторного оброблення без фінансових, юридичних

Відповідальне оцінювання досліджень – сукупність підходів, що стимулюють і винагороджують множинні характеристики високоякісних досліджень та підтримують різноманітні й інклюзивні дослідницькі культури. RRA орієнтується на коректне генерування показників (точність даних, прозорість збору та аналізу, використання широкого спектра індикаторів) та є узгодженим із зацікавленими сторонами в конкретному процесі оцінювання.

Відповідальні дослідження – це підхід, спрямований на передбачення та оцінку потенційних наслідків і суспільних очікувань щодо досліджень та інновацій з метою сприяння розробці інклюзивних та сталих практик.

Директорія журналів відкритого доступу, (DOAJ) – база даних наукових періодичних видань відкритого доступу (станом на 10 серпня 2024 р. містить близько 21 тис. видань), створена з метою підвищення видимості, доступності, репутації, використання та впливу якісних рецензованих наукових періодичних видань відкритого доступу. Партнерами ініціативи виступають низка авторитетних організацій, зокрема: Creative Commons Global Network, Crossref, Committee on Publication Ethics, Helsinki Initiative on Multilingualism, ISSN, OASPA, OCLC, OpenAIRE, Research4Life, SciELO.

Директорія книг відкритого доступу, (DOAB) – база даних наукових неперіодичних видань відкритого доступу, започаткована з метою підвищення їх доступності. База відкрита для всіх видавців, які публікують наукові рецензовані книги відкритого доступу.

Дослідники – фахівці, які займаються розробкою або створенням нових знань. Вони проводять дослідження та вдосконалюють або розробляють концепції, теорії, моделі, методи, інструменти, програмне забезпечення або операційні методи. Дослідники можуть бути повністю або частково залучені до різних видів діяльності (наприклад, фундаментальні або прикладні дослідження, експериментальні розробки, експлуатація дослідницького обладнання, управління проектами) у будь-якому секторі економіки чи суспільства. Дослідники визначають варіанти нової дослідницької та розробницької діяльності, планують та керують ними, використовуючи високорівневі навички та знання, отримані завдяки формальній освіті та навчанню або з практичного досвіду проведення досліджень.

Дослідницька доброчесність – це зобов'язання проводити дослідження етично та відповідно до найвищих стандартів професіоналізму та ретельності.

Дослідницькі дані – дані, зібрані та/або одержані в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень, які зокрема, використовуються для підтвердження висновків та результатів досліджень.

Європейський дослідницький простір – система програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав-учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників.

Інтелектуальна власність – це право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законодавством (ст. 418 Цивільного кодексу України). Згідно з Конвенцією про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), термін «інтелектуальна власність» охоплює права на літературні, художні, наукові твори, винаходи та інші результати інтелектуальної діяльності. *Основні характеристики інтелектуальної власності:*

- неосаяжність – інтелектуальна власність не має фізичної форми;
- ексклюзивність – право ІВ надає власникові виключні права на використання об'єкта;
- територіальність – права ІВ діють лише на території країни, де вони зареєстровані;
- обмежений термін дії – більшість прав ІВ мають обмежений термін дії.

Інформація з обмеженим доступом – конфіденційна, таємна та службова інформація.

Інфраструктура відкритої науки – віртуальна та/або фізична дослідницька інфраструктура загального використання (включно з науковим обладнанням та інструментами, інформаційними ресурсами (журнали й архіви відкритого доступу, платформи даних), сучасними дослідницькими інформаційними системами, відкритими бібліометричними й наукометричними системами, відкритою інфраструктурою для обчислень і обробки даних), яка є необхідною для підтримання відкритої науки й задоволення наукових і дослідницьких потреб академічної спільноти.

Ліцензії відкритого доступу – міжнародні ліцензії на використання об'єктів авторського права у цифровому середовищі, що дають змогу авторам та іншим суб'єктам авторських прав самим визначати засади подальшого використання їхніх творів, захищають їх від несанкціонованого використання і створюють легальне середовище для вільного обміну контентом. Користувачі ж здобувають можливість вільно використовувати цифровий контент за згодою авторів та інших суб'єктів авторських прав. Найбільш поширеним є використання ліцензій Creative Commons (далі – ліцензії CC):

CC BY – із зазначенням авторства. Дозволене створення похідних творів і їх вільне поширення, дозволене комерційне використання.

CC BY-NC – із зазначенням авторства – некомерційна. Дозволене розповсюдження похідних творів, не дозволене комерційне використання.

CC BY-NC-ND – із зазначенням авторства – некомерційна – без похідних творів. Не дозволене комерційне використання, не дозволене розповсюдження похідних творів.

CC BY-NC-SA – із зазначенням авторства – некомерційна – поширення на тих самих умовах. Дозволене розповсюдження похідних творів, не дозволене комерційне використання. Похідні твори теж повинні поширюватися на умовах CC BY-NC-SA.

CC BY–ND – із зазначенням авторства – без похідних творів. Не дозволене розповсюдження похідних творів, дозволене комерційне використання.

CC BY–SA – із зазначенням авторства – поширення на тих самих умовах. Дозволене створення похідних творів і їх вільне поширення, дозволене комерційне використання. Похідні твори теж повинні поширюватися на умовах CC BY–SA.

Належні дослідницькі практики – практики, що ґрунтуються на фундаментальних принципах дослідницької доброчесності: надійність, чесність, повага, відповідальність.

Наукова діяльність – інтелектуальна й творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та/або пошук способів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні й прикладні наукові дослідження.

Наукове рецензування – процес, за допомогою якого рукопис, що містить результати наукового дослідження, оцінюється незалежними дослідниками, які мають відповідну кваліфікацію та здатні оцінити новизну, обґрунтованість і значущість представлених результатів.

Науковий працівник – вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково–технічну, науково–організаційну, науково–педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

Науковий результат – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути представлений у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково–дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно–правового акту, нормативного документа або науково–методичних документів, підготовка яких потребує здійснення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Оцінювання (assessment) – це: 1) сукупність операцій (систематизація, аналіз, узагальнення тощо) над чисельними показниками, вимірюваними відповідно до встановлених правил; 2) процес перевірки, а також винесення судження про чийсь знання, здібності, навички і т.д.; 3) акт судження або прийняття рішення про кількість, цінність, якість або важливість оцінюваного об'єкта.

Оцінювання (evaluation) – це: 1) суб'єктивна, якісна оцінка; 2) процес формулювання висновків на основі порівняння кількісних показників, отриманих із різних джерел, зі стандартами; 3) процес оцінювання або обчислення якості, важливості, кількості або цінності; 4) надання звіту, який містить інформацію про якість, важливість, кількість або цінність оцінюваного об'єкта.

Оцінювання дослідницької доброчесності – інтегрований багатовимірний процес, орієнтований на культуру дослідницької доброчесності, відкритість і підтримку на рівні політик та передбачає відмову від домінування кількісних показників на користь комплексних підходів.

План управління даними – документ, який детально описує дані, які будуть отримані чи створені під час здійснення наукового дослідження; способи управління даними, їх аналіз, обробку, захист та збереження під час та після завершення проекту. План управління даними є обов'язковим документом для низки провідних світових і національних організацій, які фінансують наукові дослідження.

Портфоліо оцінювання досліджень – шаблони відповідального оцінювання досліджень, які спеціально розроблені для систематичного збору та організації кількісних і якісних показників таким чином, щоб бути адаптивними та придатними для різних потреб в оцінюванні, забезпечуючи комплексний підхід до збору та структурування різноманітних типів даних.

Порушення академічної/дослідницької доброчесності – фабрикація, фальсифікація чи плагіат, що здійснені під час підготовки, провадження або звітування за результатами досліджень: фабрикація (Fabrication): вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях; фальсифікація (Falsification): свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень; плагіат (Plagiarism): привласнення чужих ідей, результатів досліджень або слів без належного зазначення джерела.

Препринт – версія наукового рукопису, розміщена у відкритому доступі перед офіційним рецензуванням та публікацією, з метою швидкого доступу наукової спільноти до результатів відповідних досліджень, отримання пропозицій, зауважень тощо.

Принципи FAIR – принципи належного управління дослідницькими даними, які забезпечують відшукуваність (Findable), доступність (Accessible), сумісність (Interoperable) та повторне використання (Reusable) дослідницьких даних.

Профілі кваліфікацій вчених:

– **вчені першого профілю (R1):** фахівці, які проводять наукову діяльність під керівництвом до здобуття ступеня доктора філософії або еквівалентного рівня компетентності та досвіду (докторант, молодший науковий співробітник, молодший аналітик, молодший інженер, стажер);

– **вчені другого профілю (R2):** фахівці з докторським ступенем або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, які ще не досягли значного рівня самостійності у розробці власних досліджень, залученні фінансування або керівництві науковою групою (науковий співробітник, постдокторський науковий співробітник, молодший викладач);

– **вчені третього профілю (R3):** фахівці зі ступенем доктора філософії або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, які здатні самостійно розробляти власні дослідження, залучати фінансування та керувати науковою групою (акредитований вчений, доцент, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник);

– **вчені четвертого профілю (R4):** фахівці з докторським ступенем або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, яких колеги визнають лідерами у своїй галузі (головний науковий співробітник, заслужений професор, професор, головний вчений, науковий радник, старший викладач, керівник наукових та дослідно–конструкторських робіт).

Характеристики та сфери дослідницької діяльності вчених:

– **функціональні обов'язки:** проводять дослідження, а також удосконалюють або розробляють нові концепції, теорії, моделі, інфраструктуру, техніки, інструментарій, програмне забезпечення або операційні методи;

– **сфери діяльності:** повністю або частково залучені до різних видів діяльності, таких як фундаментальні або прикладні дослідження, експериментальні розробки, експлуатація дослідницького обладнання в будь–якому секторі економіки чи суспільства, поширення та оцінка результатів досліджень;

– **додаткові ролі:** частково залучені, серед іншого, до управління проектами, викладання, наставництва, підтримки політики на основі доказів, практик відкритої науки, діяльності з передачі знань та технологій, а також наукової комунікації;

– **сектори зайнятості:** проводять свою діяльність з однаковою релевантністю в усіх секторах, що здійснюють дослідження та інновації (включаючи академічні кола, промисловість, бізнес, державне управління та некомерційний сектор), де їхні навички, знання та ставлення можуть бути корисними для європейського суспільства, системи досліджень та інновацій, а також економіки;

– **кваліфікація:** усі вчені, незалежно від їхнього статусу та сектору зайнятості (приватний чи державний сектор, компанії, неурядові організації, наукові інститути, дослідницькі університети чи університети прикладних наук),

Рамка оцінювання відкритої науки (OSAF), розроблена в межах проекту GraspOS, поєднує: структуру SCOPE+ як розширення моделі SCOPE для відповідального оцінювання; цифрові портфоліо оцінювання для систематичного збору та представлення різних видів внесків; реєстр оцінювань для публікації протоколів і забезпечення прозорості. Відповідальне оцінювання з урахуванням відкритої науки (OS-aware RRA) передбачає оцінювання не лише традиційних результатів, а й відкритих практик (відкритий доступ, обмін даними, співпраця), що сприяє інклюзивному та суспільно значущому дослідницькому середовищу. Моніторинг відкритої науки та досліджень забезпечує систематичне накопичення даних про активність і вплив упродовж часу.

Управління науковими даними – набір методів та інструментів для збору, аналізу, оброблення, захисту та збереження даних під час та після завершення дослідницького проекту.

Формувальне оцінювання – оцінювання, спрямоване на покращення результатів наукового дослідження або на отримання інформації для планування наступного етапу його реалізації, що проводиться під час виконання наукового дослідження.

Цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI) – унікальний набір текстових символів, один з видів постійного ідентифікатора (PID), який використовують для ідентифікації цифрових об'єктів, таких як

опубліковані наукові статті у журналах, набори даних чи релізи програмного забезпечення з відкритим кодом.

FAIR-дані – дані, які зберігаються в електронній формі та відповідають принципам належного управління дослідницькими даними FAIR (Findability, Accessibility, Interoperability, and Reuse of digital assets).

ORCID ID – унікальний міжнародний номер вченого, перевагами якого є створення і ведення авторського профілю (інформація про освіту, досвід роботи, членство у професійних організаціях/асоціаціях, проєктну діяльність, перелік публікацій, науково-експертну діяльність (рецензування) та ін.), наявність номера незалежно від місця роботи вченого, можливість з'єднання профілю з іншими ідентифікаторами тощо.

OS-CAM – комплексний інструмент (матриця) оцінювання наукової кар'єри та наукових досягнень вчених, основою якого є дотримання ними принципів відкритої науки.

Sherpa Juliet – база даних та єдиний центр актуальної інформації про політику організацій, які здійснюють фінансування досліджень, та їхні вимоги щодо відкритого доступу, публікації та архівування даних.

Sherpa Romeo – онлайнний ресурс, який збирає та аналізує політику відкритого доступу видавців з усього світу та надає стислі відомості щодо авторських прав видавців і політики архівування відкритого доступу для кожного окремого журналу.

U-MARC4OS (*Universal Matrix of Assessment of Research Competencies of Scientists in context of Open Science*) – універсальна матриця оцінювання дослідницьких компетентностей вчених в умовах відкритої науки», яка:

- інтегрує 143 узагальнені індикатори компетентностей, класифікованих у 21 категорію;
- базується на 5 ключових етапах життєвого циклу дослідницької діяльності (від концептуалізації до соціального впливу);
- враховує принципи та вимоги відкритої науки (Open Science);
- є універсальним інструментом, який допомагає дослідникам:
 - формувати обізнаність з широким колом компетентностей дослідницької діяльності;
 - оцінювати та розвивати міжгалузеві компетентності дослідницької діяльності, сприяти їхній кар'єрі в умовах відкритої науки

Zenodo – мультидисциплінарний відкритий репозитарій, розроблений в межах проєкту OpenAIRE на замовлення Європейської комісії, для забезпечення відкритого доступу до результатів досліджень, що фінансуються коштом державного фінансування в країнах ЄС. Надає змогу дослідникам з усього світу та з усіх галузей досліджень розміщувати свої документи, дослідницькі дані та програмне забезпечення (реалізується принцип «Усі галузі досліджень. Всі види дослідницьких артефактів»).

Тема 1. Політика та механізми оцінювання дослідницької діяльності університетів в Європейському просторі вищої освіти

Актуальність удосконалення систем оцінювання дослідницької діяльності університетів

Дослідницький процес зазнає суттєвих змін внаслідок цифрових трансформацій та переходу до відкритої науки, що вимагає удосконалення систем оцінювання дослідницької діяльності університетів, розробки критеріїв оцінювання з урахуванням зростання різноманіття дослідницьких практик, дотримання принципів дослідницької доброчесності, досконалості, достовірності, відкритості та повторюваності використання наукових даних і результатів досліджень та ін.

Удосконалення системи оцінювання має своєю метою сприяти успішному поступу університетів; є частиною державної політики щодо інноваційного розвитку суспільства знань; є ключовим у представленні здобутків університетів як результатів провадження їх місії у суспільстві, на національному, європейському та світовому рівнях тощо. Завдання впровадження стандартів відкритої науки та реформування системи оцінювання дослідницької діяльності університетів є пріоритетним як в Європейському просторі вищої освіти, Європейському дослідницькому просторі, так і в системі вітчизняної вищої освіти. Актуальність проблеми імплементації стандартів відкритої науки в Україні посилюється і у зв'язку з необхідністю врахування викликів для системи дослідницької діяльності університетів в умовах післявоєнного відновлення¹. Саме відкрита наука уможливорює підвищення ефективності досліджень за рахунок зменшення дублювання та витрат на створення, передачу та повторне використання даних; підвищення прозорості та якості у процесі підтвердження достовірності результатів досліджень; прискорення передачі знань, сприяння швидшому переходу від досліджень до інновацій; збільшення впливу результатів досліджень на економіку².

До ключових проблем оцінювання досліджень віднесено наступні: перебільшена увага до результатів досліджень; перевага кількісного оцінювання над якісним; неадекватність використання метрик; обмежений погляд на вплив; перешкода різноманітності.

Перебільшена увага до результату досліджень. За останні кілька років зростає усвідомлення того, що оцінювання виключно результатів досліджень може бути проблематичними. Гонконгські принципи та принципи DORA акцентують увагу на актуальності розгляду більш широкого спектру дослідницької діяльності при оцінюванні досліджень.

Перевага кількісного оцінювання над якісним. Оцінювання дослідників за кількістю опублікованих робіт справді призводить до збільшення публікацій, але, як правило, робить це на шкоду якості дослідження. Це також може заохочувати сумнівні дослідницькі практики, такі як «нарізка салями» — «поширення результатів дослідження в більшій кількості статей, ніж необхідно».

Не дивно, що тяга до кількості також працює на користь хижих видавців і паперових фабрик, бізнес-модель яких орієнтована на авторів, які відчайдушно прагнуть публікувати незалежно від якості.

Неадекватність використання метрик. У більшості оцінок досліджень використовуються метрики впливу, щоб спонукати дослідників публікувати статті у більш престижних журналах. З них найбільше використовується журнальний імпакт-фактор, який спочатку був призначений для допомоги бібліотекарям обирати журнали для підписки (*Примітка.* Журнальний імпакт-фактор за певний рік — це відношення кількості цитувань, отриманих у цьому році за публікації в журналі, які були опубліковані протягом двох попередніх років, до загальної кількості «цитованих елементів», опублікованих у журналі протягом двох попередніх років). Але імпакт-фактор ніколи не був призначений для впливу на оцінку дослідників. На жаль, журнальні імпакт-фактори створили великі проблеми. Оскільки імпакт-фактори є метрикою на рівні журналу, ці показники не є валідною мірою впливу окремих статей або авторів цих статей. Насправді, розподіл цитувань в журналі часто є

¹ Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Ререїло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/VO-Ukr-v-umovah-voyen-stanu-ta-pisl-vidnovl-NAPN_2023-172p.pdf

² Драч І. І., Відкрита наука в університетах: цілі та переваги. Науковий вісник Ужгородського університету. 2022. 1(50). С. 90-93. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257633>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.90-93>

настільки асиметричним, що імпакт-фактори надають мало інформації про кількість цитувань окремих статей в цьому журналі. Нарешті, через спосіб обчислення журнальних імпакт-факторів, вони не враховують повільні цитування (тобто цитування через два або більше років після публікації), що може призвести до спотворення інноваційних досліджень. Незважаючи на ці фундаментальні недоліки, журнальні імпакт-фактори все ще широко використовуються в оцінках дослідників і часто описуються як показник якості окремих наукових статей.

Обмежений погляд на вплив. Показники, які використовуються в оцінюванні досліджень, демонструють їх обмеженість на вплив досліджень. Тут варто розглянути дві основні аспекти.

Перший аспект стосується впливу досліджень на практику, політику або суспільство. Вчених часто закликають виділяти частину свого часу на додаткові види діяльності («Services»), але зазвичай це практично не враховується при оцінюванні дослідників. Крім того, в рідкісних випадках, коли додаткова діяльність враховується при просуванні та отриманні посад, це стосується виключно послуг, наданих в межах установи або наукової спільноти (таких як участь у університетських радах або редакційних колегіях), а не послуг, наданих громадськості або суспільству. Метрики, засновані на цитатах, враховують лише визнання та видимість в науковій спільноті і надають обмежений погляд на академічний вплив на практику, політику та суспільство, а навіть приховується цими обмеженими метриками. Наприклад, потреба публікуватися в журналах з високим імпакт-фактором часто перекладається на потребу публікуватися в англомовних міжнародних журналах; це рішення може зменшити суспільний вплив локально важливих дослідницьких проектів. Самі академічні середовища, через свої фінансові цілі, місії та очікування, цінують відкриття, але в основному не звертають увагу на те, як найкраще впроваджувати відкриття на практиці.

Другий аспект, який важливо переосмислити, – це вплив досліджень на розвиток знань. Фактично, поточні оцінки часто сплутують вплив з революційними відкриттями. Водночас для кожного революційного відкриття прокладає шлях велика кількість обов'язкової роботи з уточнення доказів та демонстрації відтворюваності. Високоякісна робота цього виду як правило не визнається науковою спільнотою, але без неї не було б прогресу. Окрім того надмірний акцент на революційних відкриттях сформував дослідницьку систему, в якій негативні результати здебільшого непомітні, незважаючи на їх вирішальну цінність у закріпленні знань.

Перешкода різноманітності. Поточні оцінки досліджень часто не сприяють різноманітності та інклюзії. Наприклад, гендерні нерівності спостерігаються як у метриках цитування, так і в публікаційних видах дослідницької діяльності. Жінки також частіше беруть активну участь в навчанні, практичних аспектах досліджень та інших внесках, які є важливими для науки, але менше ймовірно призводять до публікацій. Схожі проблеми стосуються етнічних груп та географічних регіонів не тільки щодо можливостей фінансування та доступу, але й щодо справедливого визнання результатів роботи. З тими ж перешкодами стикаються дослідники з обмеженими фізичними можливостями, навіть коли вже існують політики для боротьби з несправедливістю. Внаслідок цього надмірна залежність оцінювання досліджень від публікаційних метрик може ще більше ускладнити питання різноманітності та інклюзії. Проте різноманітність та інклюзія не стосуються лише незахищених груп. Різноманітність навичок, внеску та профілів кар'єри також є важливим аспектом, який в значній мірі ігнорується в поточних оцінках та політиках інклюзії. Оцінки досліджень, як правило, оцінюють дослідників індивідуально та очікується, що вони відповідатимуть універсальній моделі успіху в дослідженнях. Ця індивідуальна та однорідна модель оцінки суперечить високому рівню співпраці, різноманітності та взаємодоповнюваних ролей, які властиві при проведенні досліджень. Ігнорування зростаючої диференціації дослідницьких завдань не враховує унікальний внесок науково-допоміжного персоналу. Зростає усвідомлення, що різноманітність та інклюзія повинні бути більш помітними в оцінках досліджень.

Основні документи Європейського дослідницького простору щодо політик і механізмів оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів Відкритої науки

San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA) (2012)³ – ініціатива щодо просування практичних і надійних підходів до оцінки досліджень у всьому світі і в усіх наукових дисциплінах. У документі визнається необхідність удосконалення способів оцінки дослідників і результатів наукових досліджень.

Strategic Plan 2023–2026⁴, основними цілями якого визначено:

ціль 1. Підвищення обізнаності про негативний вплив методів оцінки досліджень, які надто залежать від невідповідних показників, і про позитивний вплив альтернативних методів;

ціль 2. Прискоренням розробки чітких і конкретних заходів щодо реформування оцінки досліджень;

ціль 3. Підтримка прихильників реформи оцінки досліджень у всьому світі;

ціль 4. Забезпечення фінансування, необхідне для якнайшвидшого та ефективного виконання місії DORA.

The Leiden Manifesto for Research Metrics (2015)⁵. Метою документа було створення умов для відповідального застосування наукометрії для оцінювання отриманих результатів.

Hong Kong Principles (2020)⁶. Щоб знання приносили користь дослідженням і суспільству, вони повинні бути надійними. Надійне дослідження є ґрунтовним, ретельним і прозорим на всіх етапах проектування, виконання та звітності. Визначено п'ять принципів:

- відповідальність дослідницьких практик: цінуйте участь вчених у відповідальних дослідницьких практиках, наприклад, у таких як обмін даними;

- прозора звітність: цінуйте прозоре звітування про проведені дослідження, незалежно від їх результатів;

- відкрита наука (відкриті дослідження): цінуйте практики відкритої науки (відкритих досліджень), такі як відкриті методи, матеріали та дані;

- цінування різноманітності видів досліджень: визнавайте різні типи та етапи наукових досліджень, такі як генерація нових ідей, їх перевірка, синтез, метадослідження, розробка нових інструментів, методів тощо;

- визнання всіх внесків у дослідження та наукову діяльність: визнавайте всі внески вченого у дослідницьку діяльність та наукову активність, зокрема рецензування грантових заявок, публікацій, менторство.

SCOPE Framework for Research Evaluation (2021)⁷. Для оцінювання використовуються три принципи:

1. Оцінюйте лише там, де це необхідно. Оцінка не завжди є правильною стратегією. Багато з використовуваних підходів до оцінки недосконалі та обмежені в оцінці публікаційної продуктивності, наприклад, використання метрик цитування журналів для оцінки окремих дослідників. Стимулювання поведінки, яку хотілося б бачити у дослідницьких спільнотах, може бути більш плідним. Хорошим прикладом є стимулювання щодо відкритого доступу у вимогах до фінансування досліджень.

2. Оцінюйте разом з оцінюваним. Будь-яке оцінювання має бути спільно спроектовано та результати спільно інтерпретовані оцінюваною спільнотою. Слід заважити, що визначення дослідницької спільноти історично було досить обмеженим з фокусом лише на академічних дослідниках, а не на широкій групі технічних спеціалістів, бібліотекарів та співробітників з підтримки досліджень, які також вносять значний вклад у дослідницьку діяльність. Також існують інші групи, на

³ San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfdora.org/read/>

⁴ Strategic Plan 2023-2026. URL: <https://sfdora.org/strategic-plan/>

⁵ Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. The Leiden Manifesto for Research Metrics. Nature 2015 April 23; 520(7548):429-31. Available. URL: <http://surl.li/njgmr> URL: <https://www.nature.com/articles/520429a>

⁶ Moher D., Bouter L., Kleinert S., Glasziou P., Sham M.H., Barbour V., et al. (2020) The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity. PLoS Biol 18(7): e3000737. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>

⁷ SCOPE Framework for Research Evaluation. URL: <https://informs.net/wp-content/uploads/2022/03/21655-scope-guide-v10.pdf>

які може вплинути оцінка, такі як аналітики даних та співробітники з кадрових питань, включення яких до проекту оцінки може лише покращити його ефективність.

3. Скористайтеся експертизою оцінювання. Повинна застосовуватися така ж суворість до оцінок, яка застосовується до наукових досліджень. Експертиза в одній дисципліні не дає права особі вважати себе експертом у всіх сферах, оскільки кожна галузь знань має свої унікальні вимоги, методології та специфіку.

The Agreement on Reforming Research Assessment (2022)⁸. Ключове положення полягає у тому, що оцінка досліджень, дослідників і дослідницьких організацій повинна включати різноманітні результати, практики та заходи, які максимізують якість і вплив проведених досліджень. Це передбачає базування оцінки насамперед на якісному судженні, для якого експертна оцінка є ключовою, що підкріплюється відповідальним використанням кількісних показників. Угода передбачає впровадження наступних принципів:

- визнавати різноманіття внесків у дослідження відповідно до потреб і характеру дослідження;
- оснований оцінку дослідження насамперед на якісній оцінці, для якої рецензування є ключовим, та підкріплювати відповідальним використанням кількісних показників;
- відмовитися від невідповідного використання в оцінці результатів досліджень метрик, які ґрунтуються на даних журналів та публікацій, зокрема від невідповідного використання журнального імпакт-фактора та h-індексу;
- уникати використання рейтингів дослідницьких організацій в оцінці наукових досліджень;
- виділяти ресурси на реформування оцінки наукових досліджень, якщо це необхідно для досягнення визначених організаційних змін;
- переглянути та розробити критерії, інструменти і процеси оцінки наукових досліджень;
- підвищити обізнаність про реформу оцінки наукових досліджень і забезпечити прозорість комунікації, керівництва та навчання критеріям і процесам оцінки, а також їхньому використанню;
- обмінюватися практиками та досвідом для забезпечення взаємного навчання в Коаліції та за її межами;
- інформувати про прогрес, досягнутий у дотриманні встановлених принципів і реалізації зобов'язань;
- проводити оцінювання практик, критеріїв та інструментів на основі надійних доказів і сучасного стану досліджень у сфері досліджень, та зробити дані відкритими і загальнодоступними для збору доказів і дослідження.

Report on Research Assessment (2024)⁹. Принципами реформування оцінювання досліджень визначено наступні:

- етичність і доброчесність;
- свобода і автономія;
- незалежність і прозорість;
- фокус на якості та важливості експертної оцінки;
- визнання впливу;
- визнання різноманітності дослідницької діяльності та результатів;
- критерії та процеси, які поважають різноманітність дисциплін, видів досліджень і етапи кар'єри;
- гендерна рівність, рівні можливості та інклюзивність.

The EUA Open Science Agenda 2025¹⁰. Оцінювання досліджень визначено одним з ключових пріоритетів діяльності European University Association¹¹ (Європейської асоціації університетів). У цьому документі оцінювання дослідження визначено як поєднання якісних і кількісних методів, яке використовується для оцінки якості та впливу дослідницької діяльності. Інституційний підходи до

⁸ The Agreement on Reforming Research Assessment. URL: https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf

⁹ Report on Research Assessment. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/219aa5ea-fae2-11ee-a251-01aa75ed71a1/language-en>

¹⁰ The EUA Open Science Agenda 2025. URL: <https://www.eua.eu/publications/positions/the-eua-open-science-agenda-2025.html>

¹¹ European University Association. URL: <https://www.eua.eu/>

оцінювання зазвичай мають використовуватися для прийняття рішень щодо найму, просування по службі та розподілу фінансування.

Узагальнюючи основні положення проаналізованих документів щодо реформування системи оцінювання якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки, національних планів/програм щодо розвитку відкритої науки можна зробити наступні висновки:

- оцінювання результатів дослідження – це складний процес, спрямований на моніторинг якості науки, розуміння місії науки в суспільстві; можливість порівняння ефективності досліджень на рівні установ, команди чи окремих вчених та врахування результатів досліджень при виділенні коштів для фінансування досліджень;

- кількісне оцінювання результатів дослідження, з одного боку, є більш об'єктивним, ніж якісне (експертне рецензування). З іншого боку, таке оцінювання недостатньо враховує обмеження кількісної оцінки, відмінності між дисциплінами, необхідність професійної інтерпретації метрик, а також не враховує доступність результатів, оперативність, прозорість і підвищену відтворюваність, які пропонує відкрита наука, хоча ці характеристики, безсумнівно, сприяють належній практиці досліджень;

- складність якісного оцінювання полягає у самій природі досліджень: дослідження спрямовані на подолання кордонів відомого і невідомого, що часто унеможливорює досягнення чіткого висновку про майбутній вплив дослідження. Ще однією проблемою якісного оцінювання є наявність груп незалежних експертів, які мають освіту та досвід роботи в конкретних дисциплінах;

- для покращення практик оцінювання досліджень Європейська комісія зобов'язується використовувати підходи, засновані на доказах. Це передбачає фінансування проєктів, які пілотують нові практики, збирають докази та підтримують обмін даними та розроблення показників оцінювання досліджень.

Реалізація політики відкритої науки: приклад Нідерландів

18

Прикладом успішної реалізації політики відкритої науки є досвід Нідерландів. Уряд Нідерландів здійснює значні інвестиції, щоб прискорити впровадження відкритої науки. Одним із завдань є регулярний моніторинг, оцінювання та звітування щодо прогресу відкритої науки в Нідерландах. Національна система моніторингу та оцінювання (M&E) відкритої науки представлена в Open Science NL Work programme 2024–2025¹² (**Робоча програма Нідерландів з Відкритої науки 2024–2025**). Діяльність з моніторингу та оцінювання (M&E), така як вимірювання рівня якості публікацій з відкритим доступом або оприлюднених дослідницьких наборів даних та програмного забезпечення, є важливою для оцінювання та звітування про поступ (відстеження впровадження практик та ініціатив відкритої науки у часі). Крім того, моніторинг та оцінювання сприяють підзвітності та прозорості в реалізації відкритої науки. M&E охоплює результати досліджень у сфері відкритої науки в широкому сенсі (публікації з відкритим доступом, а також матеріали конференцій, розділи книг, дослідницькі дані, програмне забезпечення, творчі роботи, політичні звіти тощо) і передбачає звітування на організаційному рівні (організація–фінансист, наукова установа тощо). Окрім оцінки результатів, механізм моніторингу має аналізувати впровадження практик відкритої науки, оцінюючи (кількісно й якісно) залученість дослідників до відкритої науки, а також виявляючи можливі виклики та бар'єри. У межах реалізації Програми планується проведення консультацій на національному рівні та обговорення результатів з ключовими міжнародними учасниками для досягнення консенсусу щодо основного набору надійних і контекстно–специфічних показників відкритої науки, що включатимуть збалансований набір відповідальних кількісних і якісних метрик. Кількісні показники, які використовуватимуться та створюватимуться в межах цієї Програми, мають бути відкрито доступними як (мета)дані.

Питання для самоконтролю

1. Чому цифрова трансформація та відкрита наука вимагають удосконалення систем оцінювання дослідницької діяльності університетів?

¹² Open Science NL Work programme 2024-2025. P. 28. URL: https://www.openscience.nl/sites/open_science/files/media-files/Work%20programme%202024-2025_0.pdf

2. Які основні цілі має реформування системи оцінювання досліджень у контексті суспільства знань?
3. Як впровадження стандартів відкритої науки впливає на ефективність та прозорість досліджень?
4. Чому післявоєнне відновлення України посилює актуальність реформування системи оцінювання?
5. Які негативні наслідки має перевага кількісного оцінювання над якісним?
6. У чому полягає складність якісного оцінювання досліджень?
7. Чому журнальний імпакт-фактор є неадекватним показником для оцінки окремих дослідників?
8. Як надмірна залежність від публікаційних метрик впливає на різноманітність та інклюзію?
9. В яких основних документах Європейського дослідницького простору та Європейського простору вищої освіти представлено підходи та принципи реформування оцінювання досліджень?
10. Які ключові принципи удосконалення системи оцінювання досліджень?

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Драч І. (2025). Реформування оцінювання дослідницької діяльності вчених на основі принципів і підходів відповідальної відкритої науки. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Рєгейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Рєгейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 11-20. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
2. Драч І. (2024). Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду реалізації політики і механізмів оцінювання якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.11–27. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>
3. Драч І. І., Відкрита наука в університетах: цілі та переваги. Науковий вісник Ужгородського університету. 2022. 1(50). С. 90–93. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257633>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.90-93>

Додаткова:

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Рєгейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/VO-Ukr-v-umovah-voyen-stanu-ta-pisl-vidnovl-NAPN_2023-172p.pdf
2. European University Association. URL: <https://www.eua.eu/>
3. Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. The Leiden Manifesto for Research Metrics. Nature 2015 April 23; 520(7548):429–31. Available. URL: <http://surl.li/njgmr> URL: <https://www.nature.com/articles/520429a>
4. Moher D., Bouter L., Kleinert S., Glasziou P., Sham M.H., Barbour V., et al. (2020) The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity. PLoS Biol 18(7): e3000737. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>
5. Open Science NL Work programme 2024–2025. P. 28. URL: https://www.openscience.nl/sites/open_science/files/media-files/Work%20programme%202024-2025_0.pdf
6. Report on Research Assessment. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/219aa5ea-fae2-11ee-a251-01aa75ed71a1/language-en>
7. San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfedora.org/read/>

8. SCOPE Framework for Research Evaluation. URL: <https://inorms.net/wp-content/uploads/2022/03/21655-scope-guide-v10.pdf>
9. Strategic Plan 2023–2026. URL: <https://sfdora.org/strategic-plan/>
10. Tatum Cl., Anli Z., Waltman L., Hyrkkänen A.–K., Pölönen J., Nordling J. (2023). GraspOS Deliverable 2.2 Open Science Assessment Framework. URL: Zenodo: <https://zenodo.org/records/11091512>. P. 11.
11. The Agreement on Reforming Research Assessment. URL: https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf
12. The EUA Open Science Agenda 2025. URL: <https://www.eua.eu/publications/positions/the-eua-open-science-agenda-2025.html>

Тема 2. Оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки

Актуальність удосконалення оцінювання дослідницької діяльності вчених

Оцінювання дослідницької діяльності вчених є важливим завданням управління та розвитку наукового персоналу з метою посилення дослідницького потенціалу закладів вищої освіти, наукових установ в умовах відкритої науки, формування конкурентоспроможного національного дослідницького простору, його інтеграції в Європейський дослідницький простір та Європейський простір вищої освіти. Системи і практики оцінювання дослідницької діяльності вчених мають вирішальний вплив на результативність, ефективність, якість, інноваційність дослідницької діяльності, на вдосконалення дослідницької системи, посилення впливу науки на суспільний розвиток.

Актуальність завдання удосконалення оцінювання дослідницької діяльності вчених зумовлена численними проблемами функціонуючих сьогодні систем оцінювання, в яких:

(1) переважають монодисциплінарні показники, які відображають важливе, але обмежене число вимірів якості та актуальності дослідницької діяльності вчених;

(2) домінуючими способами вимірювання дослідницької діяльності вченого є кількісні показники публікацій в міжнародних рецензованих журналах та бібліометричні показники, такі як імпакт-фактори та кількість цитувань;

(3) більшість бібліометричних та кількісних наукометричних показників, які наразі використовуються для вимірювання ефективності досліджень, не дають підстав для всебічного та відповідального оцінювання результатів на рівні окремого вченого та ін.

В умовах відкритої науки зростають масштаби та складність дослідницької діяльності і дослідницької системи, в цілому, що вимагає реформування існуючих підходів та методів до оцінювання дослідницької діяльності вчених.

Завдання реформування національної системи оцінювання дослідницької діяльності вчених в Україні визначено одним серед шести пріоритетних завдань в **«Національному плані щодо відкритої науки» (2022)**: «удосконалення системи оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності, удосконалення критеріїв проведення державної атестації закладів вищої освіти та наукових установ, а також **розроблення рекомендацій для закладів вищої освіти та наукових установ щодо удосконалення інституційних політик оцінювання наукових та науково-педагогічних кадрів**, що базуються на принципах оцінки досліджень, визначених Декларацією Сан-Франциско (DORA), та матриці відкритої науки з оцінювання кар'єри вченого (OSCAM)»¹³.

Важливий вплив на реформування національної системи оцінювання дослідницької діяльності вчених має схвалена Міністерством освіти і науки України **«Методика оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації» (2024)**¹⁴.

Удосконалення національної системи оцінювання дослідницької діяльності вчених в контексті відкритої науки має на меті забезпечити “зростання економіки України, орієнтованої на знання, для післявоєнного відновлення шляхом реформування системи наукових досліджень та вищої освіти країни шляхом просування оцінки досліджень на основі принципів CoARA та надання пріоритету відкритій науці (особливо щодо відкритих наукових даних)”¹⁵, що набуває особливо важливого значення для посилення стійкості національної дослідницької системи в умовах війни, її відновлення та розвитку в умовах повоєнного відновлення.

¹³ Національний план щодо відкритої науки. (2022). Розпорядженням Кабінету Міністрів України. від 8 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>

¹⁴ Методика оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації. (2024). Наказ Міністерства освіти і науки України № 1485 від 21.10.2024. URL: https://nauka.gov.ua/docs/110/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%9C%D0%9E%D0%9D148521102024_compressed.pdf

¹⁵ CoARA National Chapter: Ukraine. URL: <https://coara.eu/coalition/national-chapters/coara-national-chapter-ukraine/>

Європейські підходи та стандарти оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки

В умовах набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС та початку переговорів про вступ до ЄС, у контексті завдань з розбудови національного дослідницького простору, простору відкритої науки з метою забезпечення його інтеграції у ЄДП та ЄПВО, особливо актуально постають завдання імплементації європейських стандартів і принципів оцінювання дослідницької діяльності вчених. Політика ЄС щодо оцінювання дослідницької діяльності ґрунтується на переконанні, що вчені будуть повною мірою включені в екосистему відкритої науки, якщо забезпечити їх мотивацію, визначити чіткі правила оцінювання, визнання та винагороди в процесі найму, просування по службі, відбору дослідницьких проектів тощо¹⁶. Гармонізація визнання та винагород дослідників з основними цілями відкритої науки визнається умовою забезпечення досконалості досліджень.

Оцінювання дослідницької діяльності вчених є одним серед ключових питань наукових дискусій щодо пошуку ефективних систем забезпечення наукового прогресу в ЄС з часу прийняття програми Європейського дослідницького простору (**European Research Area, ERA**), започаткованої у 2000 році в контексті Лісабонської стратегії¹⁷, і особливо, після затвердження завдань розбудови ERA в **п. 1 ст. 179 Договору про функціонування Європейського Союзу (2009)** з метою «зміцнення своєї науково-технічної бази шляхом створення європейського дослідницького простору, в якому вільно циркулюють дослідники, наукові знання і технології, а також стимулювання розвитку своєї конкурентоспроможності, зокрема конкурентоспроможності своєї промисловості, сприяючи при цьому дослідницькій діяльності...»¹⁸.

Завдання реформування системи оцінювання дослідницької діяльності вчених у контексті удосконалення системи винагород, розвитку наукової кар'єри та мобільності вчених визнано пріоритетною сферою спільних дій ЄС та держав-членів на підтримку Європейського дослідницького простору у таких документах ЄС, як Висновки Ради ЄС від 28 травня 2021 року щодо «Поглиблення європейського дослідницького простору: надання дослідникам умов для привабливої кар'єри, стійкої праці та здійснення циркуляції мізків» (**Deepening the European Research Area: Providing researchers with attractive and sustainable careers and working conditions and making brain circulation a reality, 2021**)¹⁹, Висновки Ради ЄС від 26 листопада 2021 р. щодо «Майбутнього управління Європейським дослідницьким простором» (**Future governance of the European Research Area, 2021**)²⁰, Рекомендації Ради ЄС від 26 листопада 2021 р. щодо «Пакту про дослідження та інновації в Європі» (**Pact for Research and Innovation in Europe, 2021**)²¹, а також у Пропозиціях ЄК для ради ЄС щодо «Європейських рамок для залучення та утримання дослідницьких, інноваційних та підприємницьких талантів у Європі» (**European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe, 2023**)²².

Потужний імпульс у процес реформування систем оцінювання дослідницької діяльності вчених останніх років внесла ініційована Європейською Комісією та розроблена представниками Європейської асоціації університетів (EUA) і Science Europe «Угода про реформування оцінювання наукової діяльності» (**Agreement on Reforming Research Assessment, ARRA, 2022**). Вона визначає

¹⁶ Evaluation of Research Careers fully acknowledging Open Science Practices. (2017). Rewards, incentives and/or recognition for researchers practicing Open Science. European Commission. European Commission. 80 p. URL: https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/policy_library/os-rewards-wgreport-final_integrated_0.pdf

¹⁷ European Research Area (ERA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-research-area-era.html>

¹⁸ Tomášek, M., Šmejkal, V. та ін. (2024). Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR. С. 683. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/komentar_do_dogovoru_pro_funkcionuvannya_yes.pdf

¹⁹ Deepening the European Research Area (2021). Providing researchers with attractive and sustainable careers and working conditions and making brain circulation a reality - Council conclusions. Council of the European Union Brussels (adopted on 28/05/2021). URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/49980/st09138-en21.pdf>

²⁰ Future governance of the European Research Area (ERA) (2021). Council of the European Union Brussels. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14308-2021-INIT/en/pdf>

²¹ Council Recommendation on a Pact for Research and Innovation in Europe. (2021). Council of the European Union. Brussels. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14136-2021-INIT/en/pdf>

²² European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe. (2023). Proposal for a Council Recommendation. European Commission. Brussels, 13.7.2023. EUR-Lex EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A0436%3AFIN>

спільний напрям змін у практиці оцінювання для досліджень, вчених та організацій, що виконують дослідження, з головною метою максимізації якості та впливу досліджень²³.

Узагальнюючи провідні європейські та глобальні розробки щодо модернізації оцінювання досліджень та вчених, **ARRA визначає необхідність**:

- розширення критеріїв оцінки досліджень (вийти за межі вузьких метрик та включити різноманітні результати, такі як набори даних, програмне забезпечення та внесок у розвиток суспільства);

- визнання внесків у сфері відкритої науки (стимулювання таких практик, як обмін дослідницькими даними, публікація у відкритому доступі та взаємодія з громадськістю);

- заохочення міждисциплінарної та спільної діяльності (зменшення упередженості щодо міждисциплінарних досліджень);

- узгодження стимулів (забезпечення того, щоб зусилля вчених, спрямовані на внесок у відкриту та впливову науку, оцінювалися під час кар'єрного зростання, прийняття рішень щодо фінансування та інституційних оцінок).

Принципово важливим у реформі є визнання ключової ролі якісних оцінок, заснованих на експертних судженнях, доповнених відповідальним використанням кількісних показників для забезпечення належної оцінки дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки²⁴.

У межах виконання **ERA Policy Agenda 2021–2024** було створено:

- Коаліцію з просування оцінювання наукових досліджень (**Coalition for Advancing Research Assessment, CoARA, 2024**)²⁵ для формування та просування реформ оцінювання досліджень, вчених та дослідницьких організацій;

- Європейську систему залучення та утримання дослідницьких, інноваційних та підприємницьких талантів (**European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe, 2023**)²⁶ для залучення та утримання дослідницьких, інноваційних та підприємницьких талантів у Європі.

Рамкова система «**European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe**» (2023) встановлює стандарти, які слугують орієнтиром для держав-членів, дослідницьких організацій, спонсорів та заінтересованих сторін у підвищенні стабільності та привабливості дослідницьких кар'єр у Європі. Рекомендація спрямована на утримання талановитих вчених та перетворення ЄС на привабливе місце для дослідницьких талантів з усього світу. У документі розширено визначення поняття «вчені» як такого, що охоплює «фахівців, які займаються розробкою або створенням нових наукових знань на основі оригінальних концепцій чи гіпотез». За цим документом розширено характеристики та сфери дослідницької діяльності вчених з метою забезпечити охоплення найширшого спектру кар'єрних можливостей, включаючи *функціональні обов'язки, сфери діяльності, додаткові ролі, сектори зайнятості, кваліфікація*²⁷. Документом встановлено також чотири профілі кваліфікацій вчених²⁸:

- 1) **вчені першого профілю (R1)**: фахівці, які здійснюють наукову діяльність під керівництвом до здобуття ступеня доктора філософії або еквівалентного рівня компетентності та досвіду (докторант, молодший науковий співробітник, молодший аналітик, молодший інженер, стажер);

- 2) **вчені другого профілю (R2)**: фахівці з докторським ступенем або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, які ще не досягли значного рівня самостійності у розробці власних досліджень, залученні фінансування або керівництві науковою групою (науковий співробітник, постдокторський науковий співробітник, молодший викладач);

²³ European University Association, Science Europe, & European Commission. (2022). *Agreement on reforming research assessment*. URL: https://www.coara.org/wp-content/uploads/2025/11/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf

²⁴ OECD. (2025). *Agreement for Reforming Research Assessment (ARRA)*. OECD iLibrary. URL: https://www.oecd.org/en/publications/access-to-public-research-data-toolkit_a12e8998-en/agreement-for-reforming-research-assessment-arra_932bf4a8-en.html

²⁵ Coalition for Advancing Research Assessment. (2024). *A global coalition*. URL: <https://www.coara.org/coalition/coalition/>

²⁶ Council of the European Union. (2023). *European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe* (Council Recommendation ST/15135/2023/REV/1). Council of the European Union. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15135-2023-REV-1/en/pdf>

²⁷ Там само

²⁸ Там само

3) **вчені третього профілю (R3):** фахівці зі ступенем доктора філософії або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, які здатні самостійно розробляти власні дослідження, залучати фінансування та керувати науковою групою (акредитований вчений, доцент, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник);

4) **вчені четвертого профілю (R4):** фахівці з докторським ступенем або еквівалентним рівнем компетентності та досвіду, яких колеги визнають лідерами у своїй галузі (головний науковий співробітник, заслужений професор, професор, головний вчений, науковий радник, старший викладач, керівник наукових та дослідно-конструкторських робіт).

Для цілей цієї Рекомендації профілі R1 та R2 відповідають позиціям вчених на початку кар'єри, а профілі R3 та R4 – позиціям досвідчених вчених.

Підходи до формування поняття «молодий вчений» у Європейському дослідницькому просторі

Статус молодого вченого в Україні визначений на законодавчому рівні. Відповідно, базовою відправною характеристикою є саме вік науковця: до 35 років включно для осіб, які мають вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вік до 40 років включно, для осіб, які мають науковий ступінь доктора наук²⁹. Однак, законодавче закріплення такої професійної групи як молоді вчені не є загальноприйнятим у світі. У дослідницьких спільнотах використовується поняття «дослідник на початку кар'єри» (**Early Career Researcher (ECR)/Early Stage Researcher (ESR)**), але остаточний статус і вимоги до цієї класифікації відрізняються. Дослідник на початку кар'єри може бути особою, яка працює протягом 8 років з моменту вступу для здобуття ступеня доктора філософії (PhD). При цьому розрізняється 3 основні етапи початкової кар'єри³⁰:

1. Аспірантура (doctoral);
2. Професійна діяльність після здобуття ступеня доктора філософії;
3. Перехід до статусу незалежного дослідника.

EURODOC використовує таке поняття як молодші наукові співробітники (**Junior Researchers**), які вже мають ступінь доктора філософії, здійснюють окрему частину наукового дослідження в команді, однак не мають відповідного досвіду для самостійної дослідницької роботи³¹. Тотожним є **рівень R2 – Recognised Researcher** Дескрипторів дослідницьких профілів (**Research profiles descriptors**). На **рівні R1** знаходяться аспіранти, молодший науковий персонал (**doctoral candidate, junior academic, junior research analyst, junior scientific office etc.**), які здійснюють наукові дослідження за участю наукового керівника із відповідним науковим ступенем. Фактично, і **рівень R2** можна віднести до етапу ECR, так як тут класифікуються дослідники із науковим ступенем, які, однак, ще не мають досвіду для здійснення великих самостійних досліджень або керівництва дослідницькою групою.

Триваючі рформи ЄС, спрямовані на більш комплексні підходи до оцінювання вчених, залишається важливою частиною нового Порядку денного **ERA (2025–2027)**³². У листопаді 2024 року було ухвалено «Рекомендацію Ради щодо привабливих і сталих кар'єр у вищій освіті» (**Council recommendation on attractive and sustainable careers in higher education, 2024**). У рекомендації наголошується на необхідності визнання різноманітності академічних кар'єрних шляхів та підкреслюється однакова важливість як викладання, так і наукової діяльності³³.

На підтримку вчених у всьому світі, особливо тих, хто стикається з політичним тиском, скороченням фінансування або обмеженням академічної свободи, ЄК запровадила ініціативу «Обери Європу для науки» (**Choose Europe for Science**). Одним із флагманських інструментів ЄС у межах цієї ініціативи є портал **EURAXESS** – платформа ЄС, яка підтримує кар'єру вчених, мобільність

²⁹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII: станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

³⁰ Early Career Researcher (ECR). Glossary. APAC. URL: <https://www.academiccareermaps.org/glossary/early-career-researcher-ecr>

³¹ Eurodoc (European Council of Doctoral Candidates and Junior Researchers). Defining “Junior Researchers” and Challenges they Face. 2017. 4 p. URL: <https://www.eurodoc.net/sites/default/files/attachments/2017/133/eurodoc2017-juniorresearchersdefinitionandchallenges.pdf> p.1

³² Council of the European Union. (2025). European Research Area Policy Agenda 2025-2027. *Official Journal of the European Union*, C, 3593. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202503593

³³ Council of the European Union. (2024). *Council recommendation on attractive and sustainable careers in higher education*. Council of the European Union. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15477-2024-INIT/en/pdf>

та розвиток талантів у межах ERA. Платформа відіграє життєво важливу роль у залученні, розвитку та утриманні найкращих фахівців у сфері досліджень та інновацій. Окрім програм фінансування на рівні ЄС, EURAXESS пропонує огляд можливостей фінансування наукової діяльності вчених на національному та регіональному рівнях.

Для забезпечення комплексної компіляції офіційних та експериментальних показників щодо талантів та кар'єри, у червні 2025 року ЄС спільно з OECD відкрили Обсерваторію кар'єри в галузі досліджень та інновацій (*Research and Innovation Careers Observatory, RelCO*), яка відстежує та аналізує тенденції розвитку талантів у сфері досліджень та інновацій, зайнятості та мобільності в країнах ЄС та OECD, а також в інших економіках з метою моніторингу трьох вимірів кар'єри³⁴.

Пріоритетні напрями та методи / інструменти оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки

Відкрита наука спричиняє глибокі зміни у способах виробництва та поширення знань. Відкритий доступ до публікацій, даних і методологій створює нові стандарти прозорості та відповідальності, які вимагають перегляду традиційних підходів до оцінювання дослідницької діяльності вчених. Це стимулює пошук нових механізмів, які враховують різноманітність форм наукової діяльності, її суспільну значущість та відповідність етичним і відкритим практикам. Як результат, у сучасному дослідницькому просторі налічуються десятки різноманітних методик, рамок і маніфестів для оцінювання дослідницької діяльності вчених – від глобальних декларацій (DORA, Leiden Manifesto, Hong Kong Principles) та міжурядових ініціатив (UNESCO, OECD, Європейська Комісія) з професійних кодексів (ALLEA, CoARA) до національних нормативних документів (UK REF та інші)³⁵.

Аналіз арсеналу найбільш популярних інструментів виявив переважачу їх спрямованість на оцінювання різних аспектів дослідницької діяльності, пріоритетними серед яких є: **компетентності дослідницької діяльності, дослідження, вплив, портфоліо, наукова кар'єра вчених та принципи оцінювання** – як основа для забезпечення відповідального якісного оцінювання дослідницької діяльності вчених (Рис. 1).

25

Рис. 1. Пріоритетні напрями оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки

Джерело: Складено автором на основі³⁶ з використанням програми NotebookLM

В таблиці 1 представлено перелік ключових інструментів, методик, рамок оцінювання, структурованих за пріоритетними напрями оцінювання дослідницької діяльності вчених.

³⁴European Commission. *Research and Innovation Careers Observatory (RelCO)*. ERA Talent Platform. URL: <https://ec.europa.eu/era-talent-platform/reico/>

³⁵Петроє О. Теоретико-методологічні засади оцінювання дослідницької діяльності вчених на основі принципів і підходів відповідальної відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 202 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

³⁶Там само

Інструменти оцінювання дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки

1. Компетентності		3. Дослідження	5. Вплив
European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, <i>ESCO</i> ; European Competence Framework for Researchers, <i>ResearchComp</i> ; Transversal Skills and Competences, <i>TSC</i> та ін.		Research Excellence Framework, <i>REF</i> ; Framework for research evaluation, <i>SCOPE Framework</i> ; <i>LERU</i> Framework for the Assessment of Researchers; Roadmap on Research Assessment in the Transition to OS, <i>EUA</i> Paris Call on Research Assessment, <i>OSEC</i> та ін.	Building Blocks for Impact, <i>DORA</i> ; Research Excellence Framework, <i>REF (UK)</i> ; Résumé for Research and Innovation, <i>R4RI</i> та ін.
4. Портфоліо вчених		2. Наукова кар'єра	
Academic Careers Understood through Measurement and Norms, <i>ACUMEN (EC)</i> ; Résumé for Researchers, <i>Royal Society</i> ; Résumé for Research and Innovation, <i>R4RI (UKRI)</i> ; Evaluating individual researchers, <i>Royal Academy of Overseas Sciences</i> та ін.		The Open Science Career Assessment Matrix, <i>OS-CAM</i> ; Responsible academic career assessment, <i>Reformscape</i> ; Research and Innovation Careers Observatory, <i>ReICO</i> та ін.	
6. Принципи оцінювання			
The European Code of Conduct for Research Integrity, <i>EU</i> <i>Hong Kong</i> Principles for assessing researchers Principles on Recognising and Rewarding Researchers, <i>GRC</i> Responsible Research Assessment Principles <i>GRC</i> Principles of Responsible Research Metrics, <i>UK</i> <i>Leiden</i> Manifesto for research metrics <i>SCOPE</i> Framework for Research Evaluation, <i>INORMS REG</i> Principles of Assessing Trans disciplinary Research, <i>TDR</i> Principles of Assessing Transversal Skills and Competitions, <i>TSC</i> та ін.			

Джерело: Складено автором на основі³⁷

Оцінювання дослідницької діяльності вчених в розглянутих інструментах зазвичай поєднує якісні та кількісні методи для прийняття рішень щодо наймання, кар'єрного просування, розподілу фінансування тощо.

Приклад оцінювання дослідницької діяльності вчених Швеції FOKUS (Forskningskvalitetsutvärdering i Sverige)

Модель оцінювання FOKUS (Forskningskvalitetsutvärdering i Sverige) Швеції акцентує увагу на якості дослідження (70%), факторах покращення якості (15%) та впливі на суспільство (15%), підтримуючи експертну оцінку та автономію освітніх закладів. Значний вплив на формування національних та інституційних підходів до оцінювання вчених у Швеції здійснює законодавчо закріплений принцип академічної свободи вченого, який гарантує, що вчені можуть вільно обирати свої дослідницькі питання, методи та підходи, а також публікувати свої результати без зовнішнього втручання³⁸. Важливо також, що Закон про право на винаходи працівників (*Lagen om rätten till arbetstagares uppfinningar, 1949*) звільняє викладачів від обов'язку передачі права на патентоспроможні винаходи від працівника до роботодавця. Це право називається «звільненням викладача» або «привілеєм професора» (*lärarundantaget*). Звільнення викладача застосовується до

³⁷ Петроє О. Теоретико-методологічні засади оцінювання дослідницької діяльності вчених на основі принципів і підходів відповідальної відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 202 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

³⁸ Swedish Institute. *10 reasons to choose Sweden for your research*. DOI: <https://explore.sweden.se/research-in-sweden/doing-research-in-sweden>

патентоспроможних винаходів, створених викладачами та вченими, що працюють у шведських університетах. Такий підхід надає можливість перетворити результати досліджень на готові до виходу на ринок рішення³⁹.

Кадрові рішення в ЗВО є значною мірою децентралізованими, і лише три академічні посади – професор, старший викладач та доцент – регулюються законодавством Швеції.

Приклад оцінювання дослідницької діяльності вчених для отримання звання професора в Лундському університеті (Швеція)

Інституційний підхід до оцінювання дослідницької діяльності вченого для отримання звання професора в Лундському університеті здійснюється на основі оновленого документа «Критерії оцінювання для отримання звання професора в Школі економіки та менеджменту Лундського університету» (*Assessment criteria for promotion as professor at the School of Economics and Management at Lund University, 2025*). Цей підхід ґрунтується на комплексному аналізі досягнень, визнання у науковій спільноті та здатності розвивати науку в довгостроковій перспективі (Табл. 2)⁴⁰.

Таблиця 2

Критерії та показники оцінювання дослідницької діяльності вченого для отримання звання професора в Лундському університеті

Критерії оцінювання	Показники оцінювання
Наукова кваліфікація та рівень експертності	- високий статус вченого на національному та міжнародному рівнях - регулярні публікації у міжнародних виданнях високого рівня; - наявність власної програми досліджень та чітко продемонстрований вплив робіт
Наукова незалежність	- наявність публікацій без співавторства з колишніми науковими керівниками - успішне отримання грантів як головний заявник від національних чи міжнародних фондів
Підготовка наукових кадрів	- досвід успішного керівництва аспірантом (від вступу до захисту дисертації) - наявність аспірантів на момент оцінювання - участь у докторських програмах (викладання, рецензування дисертацій, членство в екзаменаційних комісіях)
Визнання в науковій спільноті	- робота рецензентом у міжнародних журналах - участь в експертних радах наукових фондів - запрошення до читання лекцій в інших університетах - участь у міжнародних колабораціях
Педагогічна майстерність	- наявність підвищення кваліфікації з викладання у вищій школі - здатність викладати предмети поза межами своєї вузької спеціалізації - розробка нових курсів, матеріалів та педагогічних методів
Лідерство та адміністрування	- досвід управління дослідницькими групами, кафедрою та ін. - організація міжнародних конференцій, симпозіумів та прийом іноземних вчених
Взаємодія з суспільством	- популяризація результатів досліджень через ЗМІ та науково-популярні статті - використання результатів досліджень для прийняття публічних рішень або створення практичних застосувань

Джерело: Складено автором на основі⁴¹

³⁹ Riksdagen. (1949). *Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar*. Svensk författningssamling. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1949345-om-ratten-till-arbetstagares_sfs-1949-345/

⁴⁰ Lund University. (2025). *Assessment criteria for promotion as professor at the School of Economics and Management at Lund University*. URL: <https://www.lusem.lu.se/internal/sites/lusem.lu.se.internal/files/2025-03/assessment-criteria-for-promotion-as-professor-at-the-school-of-economics-and-management-2025.pdf>

⁴¹ Там само

Отже, основними критеріями оцінювання дослідницької діяльності вченого для отримання звання професора в Лундському університеті є: наукова кваліфікація та рівень експертності; наукова незалежність; підготовка наукових кадрів; визнання в науковій спільноті; педагогічна майстерність; лідерство та адміністрування; взаємодія з суспільством.

Приклад Нідерландів з оцінювання дослідницької діяльності молодих вчених

Важливим структурним елементом рамки оцінювання дослідницької активності в Нідерландах є **Strategy Evaluation Protocol (SEP 2021–2027)**. На відміну від багатьох інших моделей, SEP не передбачає стандартизованих рейтингів або балів безпосередньо вченим, а базується на наративному самооцінюванні, доповненому експертною оцінкою та рекомендаціями для збільшення ефективності. У контексті SEP молоді вчені розглядаються як стратегічний ресурс людського дослідницького потенціалу. Установи повинні демонструвати наявність ефективних механізмів наставництва, підтримки професійного розвитку та сприятливого дослідницького середовища. Для молодих вчених це означає, що основою їх професійного зростання є стала кар'єрна траєкторія, академічне благополуччя, командна робота, наявність наставника, а не кількісні показники публікаційної та дослідницької активності⁴².

Національна система оцінювання дослідницької діяльності вчених в Україні

Система дослідницької діяльності наукових установ та ЗВО в Україні перебуває в процесі масштабного реформування, спрямованого на інтеграцію до Європейського дослідницького простору та підвищення ефективності національної дослідницької системи. Порівняльний аналіз даних «Global Innovation Index 2025» (GII, 2025) відображає багатократні розриви в показниках дослідницької та інноваційної діяльності України⁴³ та країн-членів ЄС (Табл. 3).

Таблиця 3

Показники дослідницької та інноваційної діяльності Швеції, Франції, Італії та України

(за даними звіту GII 2025)

Показники	Позиція країни в рейтингу GII			
	Швеція	Франція	Італія	Україна
Загальний рейтинг інновацій	2	13	28	66
Вчені (еквівалент повної зайнятості на млн нас.)	1	22	32	68
Валові витрати на НДДКР (% від ВВП)	3	16	34	73
Наукоємна зайнятість (% від усіх зайнятих)	3	12	40	38
Якість наукових публікацій (H-індекс)	13	5	9	51
Рейтинг університетів QS (сер. бал топ-3 закладів)	14	8	17	58

Джерело: Складено автором на основі⁴⁴

За даними GII (2025), Україна посідає 66–те місце у загальному світовому рейтингу досліджень та інновацій; 68–ме місце у світі за показником «Дослідники» (586,1 вчених у еквіваленті повної зайнятості на мільйон населення); 73–те місце за показником «Валові витрати на дослідження та

⁴² Strategy Evaluation Protocol 2021–2027. (2021). Protocol for Research Assessment in the Netherlands [Electronic resource] / VSNU, NWO, KNAW. 2020. 34 p. URL: https://storage.knaw.nl/2022-06/SEP_2021-2027.pdf

⁴³ World Intellectual Property Organization. (2025). *Global Innovation Index 2025: Innovation at a crossroads* (18th ed.). DOI: <https://doi.org/10.34667/tind.58864>

⁴⁴ Там само

розробки» (0,3% від ВВП); 38–ме місце за показниками наукоємної зайнятості (37,9% від загальної чисельності зайнятих); 51–ше місце за «Н–індексом цитованості документів» та «рівнем впливу знань»; 58–ме місце за рейтингом університетів QS⁴⁵.

Впровадження реформ у системі оцінювання наукових установ та ЗВО впливає на реформування системи оцінювання дослідницької діяльності вченого. У **Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016)** визначено статус вченого як «основного суб'єкта» наукової і науково-технічної діяльності та визнано його права⁴⁶:

- обирати види, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей;
- брати участь у конкурсах на проведення наукових досліджень, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел відповідно до законодавства України;
- здобувати державне і громадське визнання шляхом присвоєння йому наукових ступенів, вчених звань, премій, почесних звань за внесок у розвиток науки, технологій, впровадження наукових, науково-технічних результатів у виробництво та за підготовку наукових кадрів.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», вчені мають право на здобуття наукових ступенів доктора філософії і доктора наук та присвоєння вчених звань старшого дослідника, доцента і професора. Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань є державним визнанням рівня кваліфікації вченого⁴⁷.

Присудження наукового ступеня доктора філософії та присвоєння вчених звань здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014)⁴⁸. Присудження наукового ступеня доктора наук здійснюється відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016)⁴⁹.

Порядок присвоєння закладами вищої освіти та науковими установами вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань встановлює Міністерство освіти і науки України. Вчені звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада закладу вищої освіти (вчена рада структурного підрозділу). Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ. Рішення відповідних вчених рад затверджує атестаційна колегія центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України⁵⁰.

Наявність відповідного наукового ступеня або вченого звання є кваліфікаційною вимогою для зайняття вченим відповідної посади⁵¹. Для оцінювання дослідницької діяльності вчених у наукових установах передбачена процедура атестації наукових працівників, яка проводиться не рідше одного разу на п'ять років з метою:

- 1) оцінювання рівня професійної підготовки наукового працівника, результативності його роботи;
- 2) визначення відповідності кваліфікації наукового працівника займаній посаді;
- 3) виявлення перспективи використання здібностей наукового працівника, стимулювання підвищення його професійного рівня;
- 4) визначення потреби в підвищенні кваліфікації, професійній підготовці наукового працівника.

Положення про атестацію наукових працівників розробляється Національною радою України з питань розвитку науки і технологій та затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням

⁴⁵ Там само

⁴⁶ Верховна Рада України. (2016). *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII* (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>

⁴⁷ Верховна Рада України. (2016). *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII* (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>

⁴⁸ Верховна Рада України. (2014). *Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII* (Редакція від 16.08.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>

⁴⁹ Верховна Рада України. (2016). *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII* (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

⁵⁰ Верховна Рада України. (2014). *Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII* (Редакція від 16.08.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20150611/>

⁵¹ Верховна Рада України. (2016). *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII* (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності⁵². Для кожної наукової посади вченою радою наукової установи затверджується атестаційна форма, яка враховує певні критерії та показники дослідницької діяльності вченого (Табл.4).

Таблиця 4

Критерії та показники атестації наукових працівників

<i>Критерії дослідницької діяльності</i>	<i>Показники дослідницької діяльності</i>
<i>Якість наукових результатів</i>	Публікації, патенти, участь та керівництво науковими (науково-технічними) проектами (розробками)
<i>Викладацька діяльність</i>	Керівництво підготовкою та/або підготовка наукових кадрів
<i>Національна та міжнародна співпраця</i>	Участь у національних та міжнародних наукових проектах, господарських договорах, проектах тощо
<i>Підвищення кваліфікації</i>	Навчання, стажування (Кількість кредитів ЄКТС)
<i>Виконання адміністративних обов'язків</i>	Керівництво кафедрою або відділом, організація конференцій, управління проектами
<i>Популяризацію науки</i>	Лекції, інтерв'ю, науково-популярні передачі
<i>Мобільність</i>	Академічна мобільність, гостьові лекції та викладання, участь у міжнародних конференціях

30

Джерело: Складено автором на основі⁵³

Черговим джерелом реформування інституційних політик щодо атестації дослідницької діяльності вчених слугує впровадження оновленої «Методики оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації» (далі – Методика), затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України № 1485 від 21.10.2024 р. І хоча концепція методики ґрунтується на комбінованому підході, який поєднує кількісні показники та якісну експертизу, основний акцент у структурі критеріїв оцінювання зроблено на кількісні показники щодо оцінки кадрового потенціалу, підготовки дослідників, наукових публікацій (кількість монографій, розділів монографій, наукових статей, зокрема в наукових журналах з кваліфікаціями Q1–Q2 та Q3–Q4 тощо), інтелектуальної власності, конкурсного фінансування проектів та експертної діяльності. У той час, як експертному оцінюванню підлягає лише «опис впливу результатів діяльності наукової установи/закладу вищої освіти на розвиток науки, суспільства та економіки»⁵⁴.

З огляду на досвід європейських країн, національні системи оцінювання дослідницької діяльності ЗВО та наукових установ визначально впливають на формування дослідницької поведінки

⁵² Кабінет Міністрів України. (1999). *Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників: Постанова від 13.08.1999 № 1475* (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 285). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF#Text>

⁵³ Кабінет Міністрів України. (1999). *Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників: Постанова від 13.08.1999 № 1475* (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 285). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF/card7>

⁵⁴ Міністерство освіти і науки України. (2024). *Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності: Наказ від 21.10.2024 № 1485*. URL: https://nauka.gov.ua/docs/110/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%9C%D0%9E%D0%9D148521102024_compressed.pdf

вчених. Тому важливим і невідкладним завданням та умовою подальших реформ у системі оцінювання дослідницької діяльності вчених в Україні є завдання удосконалення національної Методики як на основі імплементації кращого досвіду європейських країн, так і з урахуванням національних інтересів України.

Підходи до оцінювання молодих вчених в Україні

Оцінювання молодих вчених в Україні здійснюється в процесі прийняття рішення про присвоєння наукового ступеня доктора філософії (PhD), додаткового грантового або стипендіального фінансування, проектного фінансування, надання наукової та (або) інституційної підтримки⁵⁵. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок присудження ступеня доктора філософії» (2022) оцінювання дослідницької діяльності здійснюється на підставі таких критеріїв⁵⁶:

- підготовка дисертації;
- публікація основних наукових результатів (враховується кількісний показник, що становить не менше ніж три наукових публікації, що відображають зміст дисертації);
- набуті теоретичні знання, уміння, навички та відповідні компетентності (через оцінювання складання освітньої складової аспіранта освітньо–наукової програми підготовки докторів філософії).

Рисунок 2 ілюструє найбільш поширені критерії, що застосовуються при оцінюванні, а також відсоткове співвідношення їх частоти застосування.

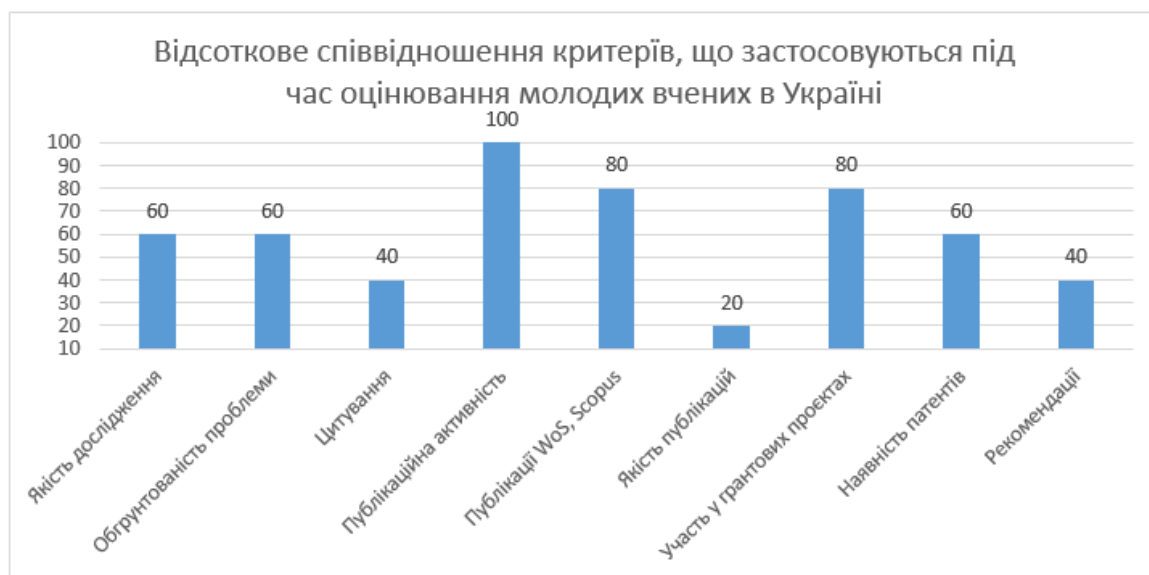

Рис. 2. Критерії, що застосовуються під час оцінювання молодих вчених в Україні

Джерело: Складено автором на основі^{57, 58, 59, 60, 61}

⁵⁵ Evaluating individual researchers. The Guidelines project. URL: http://www.guidelines.kaowarsom.be/evaluation_researchers_individual#future

⁵⁶ Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. (2022). Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>

⁵⁷ Порядок розгляду та експертизи проектів із виконання наукових досліджень і розробок, що подаються Національному фонду досліджень України для участі в конкурсних відборах. Національний фонд досліджень України. 14 лютого, 2020 р. <https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/poryadok-rozglyadu-ta-ekspertyzy-proektiv-2.pdf>

⁵⁸ Про затвердження Положення про стипендіальну комісію з попереднього відбору претендентів на призначення стипендії Кабінету Міністрів України для молодих вчених: Наказ МОН України від 18.07.2022 № 634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-22#Text>

⁵⁹ Про затвердження Положення про проведення Міністерством освіти і науки України Конкурсу проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства, подальше виконання цих робіт і розробок

Як кількісні, так і якісні критерії застосовуються одразу фактично до випускника закладу вищої освіти на початку дослідницької кар'єри на рівні з молодим доктором наук. Очевидним стає той факт, що отримати грантову підтримку для реалізації певних ідей, на підставі даних критеріїв, одноосібно молодому вченому без попереднього досвіду вкрай складно. Необхідним є структурування оцінювання молодих вчених на різних етапах їх кар'єри, зміна підходу до формулювання статусу «молодий вчений» не за віком, а за наявним досвідом. Реформування оцінювання дослідницької діяльності має передбачати мотивуючу і підтримуючу функції оцінювання для молодих вчених з метою заохочення інтелектуальної молоді до наукової діяльності та систематичному поповненні наукового потенціалу. Важливим критерієм оцінювання має виступати врахування європейських принципів відкритої науки.

Концепція

«Універсальної матриці оцінювання дослідницьких компетентностей вчених в умовах відкритої науки» ("Universal Matrix of Assessment of Research Competencies of Scientists in context of Open Science") «U-MARC4OS»

Підходи до оцінювання компетентностей дослідницької діяльності вчених зазнають суттєвих змін в умовах розвитку відкритої науки, яка вимагає соціально-культурних та технологічних змін щодо того, як дослідження розробляються, виконуються та оцінюються.

Запропонована та теоретично обґрунтована нами універсальна матриця оцінювання компетентностей дослідницької діяльності вчених в умовах відкритої науки «U-MARC4OS» інтегрує 143 узагальнені показники компетентностей сучасних європейських методик (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, Research and development manager (ESCO RDM), European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, University research assistant (ESCO URA), European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, Transversal Skills and Competences (ESCO TSC), The European Competence Framework for Researchers (RESEARCH COMP) та OPUS Researcher Assessment Framework (OPUS RAF)), класифікованих у 21 категорію за функціональними характеристиками та 5 ключовими етапами життєвого циклу дослідницької діяльності в умовах відкритої науки: 1) концептуалізація та планування; 2) ресурсне забезпечення; 3) реалізація та аналіз; 4) поширення та комунікація; 5) впровадження та вплив.

Заснована на системному підході, «U-MARC4OS» є практичним інструментом, що вирішує проблему фрагментарності оцінювання окремих методик, враховує циклічність та багатовимірність дослідницької діяльності, забезпечує можливість диференційованого багатовимірного оцінювання (самооцінювання) компетентностей дослідницької діяльності вчених на різних етапах їхньої дослідницької кар'єри з урахуванням етапів дослідницької діяльності, специфіки та вимог конкретної сфери та установи в умовах відкритої науки.

Питання для самоконтролю

1. Чому традиційні системи оцінювання дослідницької діяльності вчених потребують реформування в умовах відкритої науки?
2. У чому полягає сутність принципів Декларації Сан-Франциско (DORA) та матриці OSCAM в контексті оцінювання кар'єри вченого?
3. Як забезпечується баланс між якісними (експертними) та кількісними показниками в оновлених системах оцінювання?
4. Розкрийте зміст чотирьох профілів кваліфікації вчених (R1–R4) відповідно до європейських рамок залучення талантів. До якого профілю належать аспіранти?
5. У чому полягає відмінність між поняттям «молодий вчений» в українському законодавстві та поняттям «дослідник на початку кар'єри» (ECR) у країнах ЄС?

за рахунок коштів загального фонду державного бюджету та уп : Наказ МОН України від 14.12.2015 № 1287 : станом на 8 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0015-16#Text>

⁶⁰ Постанова Президії Національної академії наук України №258 "Про стипендії Президента України для молодих вчених". 31 серпня, 2022 р. https://files.nas.gov.ua/text/YoungMessage/НормДокНАНУ/220831_258_PrStyp.pdf

⁶¹ Про Премію Верховної Ради України молодим ученим : Постанова Верхов. Ради України від 05.02.2019 № 2675-VIII : станом на 6 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19#Text>

6. В яких документах Європейського дослідницького простору та Європейського простору вищої освіти представлено підходи до оцінювання молодих вчених?
7. Яку роль відіграє платформа EURAXESS у підтримці кар'єри та мобільності вчених у межах Європейського дослідницького простору?
8. Що таке Обсерваторія кар'єри в галузі досліджень та інновацій (ReICO) та які параметри вона відстежує?
9. Які ключові елементи оцінювання включає шведська модель FOKUS?
10. У чому полягає сутність принципу «звільнення викладача» (lärarundantaget) у Швеції та як він впливає на інноваційну діяльність?
11. Які критерії наукової незалежності та визнання в науковій спільноті застосовуються в Лундському університеті при оцінюванні вчених?
12. Чим відрізняється підхід до оцінювання молодих вчених в Нідерландах (SEP 2021–2027) від традиційних бальних рейтингів?
13. Якими є пріоритетні напрями та ключові інструменти оцінювання дослідницької діяльності вчених?
14. Які п'ять ключових етапів життєвого циклу дослідницької діяльності покладено в основу матриці «U-MARC4OS»?
15. Як універсальна матриця «U-MARC4OS» допомагає вирішити проблему фрагментарності оцінювання компетентностей дослідницької діяльності вчених?

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Петроє О. (2025). Реформування оцінювання дослідницької діяльності вчених на основі принципів і підходів відповідальної відкритої науки. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Рєгейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Рєгейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 21-45. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
2. Петроє О. (2024). Теоретико–методологічні засади оцінювання дослідницької діяльності вчених на основі принципів і підходів відповідальної відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.57–105. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>
3. Саюк М. (2025). Оцінювання дослідницької діяльності молодих вчених в контексті відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С. 106–117. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>
4. Саюк М. (2024). Політики та практики оцінювання дослідницької діяльності молодих вчених в умовах відкритої науки. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2025. С. 135-145. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>

Додаткова:

1. Методика оцінювання ефективності наукової (науково–технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково–технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації. (2024). Наказ Міністерства освіти і науки України № 1485 від 21.10.2024. URL: https://nauka.gov.ua/docs/110/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%9C%D0%9E%D0%9D148521102024_compressed.pdf

2. Національний план щодо відкритої науки. (2022). Розпорядженням Кабінету Міністрів України. від 8 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>
3. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. (2022). Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
5. Про Премію Верховної Ради України молодим ученим : Постанова Верхов. Ради України від 05.02.2019 № 2675-VIII : станом на 6 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19#Text>
6. Coalition for Advancing Research Assessment. (2024). A global coalition. URL: <https://www.coara.org/coalition/coalition/>
7. CoARA National Chapter: Ukraine. URL: <https://coara.eu/coalition/national-chapters/coara-national-chapter-ukraine/> (від 19.10.2024)
8. Council of the European Union. (2023). European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe (Council Recommendation ST/15135/2023/REV/1). Council of the European Union. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15135-2023-REV-1/en/pdf>
9. Council of the European Union. (2024). Council recommendation on attractive and sustainable careers in higher education. Council of the European Union. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15477-2024-INIT/en/pdf>
10. Council of the European Union. (2025). European Research Area Policy Agenda 2025-2027. Official Journal of the European Union, C, 3593. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202503593
11. Council Recommendation on a Pact for Research and Innovation in Europe. (2021). Council of the European Union. Brussels. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14136-2021-INIT/en/pdf>
12. Deepening the European Research Area (2021). Providing researchers with attractive and sustainable careers and working conditions and making brain circulation a reality – Council conclusions. Council of the European Union Brussels (adopted on 28/05/2021). URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/49980/st09138-en21.pdf>
13. Early Career Researcher (ECR). Glossary. APAC. URL: <https://www.academiccareermaps.org/glossary/early-career-researcher-ecr>
14. Eurodoc (European Council of Doctoral Candidates and Junior Researchers). Defining “Junior Researchers” and Challenges they Face. 2017. 4 p. URL: <https://www.eurodoc.net/sites/default/files/attachments/2017/133/eurodoc2017-juniorresearchersdefinitionandchallenges.pdf> p.1
15. European Commission. Research and Innovation Careers Observatory (ReICO). ERA Talent Platform. URL: <https://ec.europa.eu/era-talent-platform/reico/>
16. European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe. (2023). Proposal for a Council Recommendation. European Commission. Brussels, 13.7.2023. EUR-Lex EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A0436%3AFIN>
17. European Research Area (ERA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-research-area-era.html>
18. European University Association, Science Europe, & European Commission. (2022). Agreement on reforming research assessment. URL: https://www.coara.org/wp-content/uploads/2025/11/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf-3.pdf
19. Evaluating individual researchers. The Guidelines project. URL: http://www.guidelines.kaowarsom.be/evaluation_researchers_individual#future
20. Evaluation of Research Careers fully acknowledging Open Science Practices. (2017). Rewards, incentives and/or recognition for researchers practicing Open Science. European Commission. European

Commission. 80 p. URL: https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/policy_library/os-rewards-wgreport-final_integrated_0.pdf

21. Future governance of the European Research Area (ERA) (2021). Council of the European Union Brussels. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14308-2021-INIT/en/pdf>

22. Lund University. (2025). Assessment criteria for promotion as professor at the School of Economics and Management at Lund University. URL: <https://www.lusem.lu.se/internal/sites/lusem.lu.se.internal/files/2025-03/assessment-criteria-for-promotion-as-professor-at-the-school-of-economics-and-management-2025.pdf>

23. OECD. (2025). Agreement for Reforming Research Assessment (ARRA). OECD iLibrary. URL: https://www.oecd.org/en/publications/access-to-public-research-data-toolkit_a12e8998-en/agreement-for-reforming-research-assessment-arra_932bf4a8-en.html

24. Riksdagen. (1949). Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar. Svensk författningssamling. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1949345-om-ratten-till-arbetstagares_sfs-1949-345/

25. Strategy Evaluation Protocol 2021–2027. (2021). Protocol for Research Assessment in the Netherlands [Electronic resource] / VSNU, NWO, KNAW. 2020. 34 p. URL: https://storage.knaw.nl/2022-06/SEP_2021-2027.pdf

26. Swedish Institute. 10 reasons to choose Sweden for your research. DOI: <https://explore.sweden.se/research-in-sweden/doing-research-in-sweden>

27. Tomášek, M., Šmejkal, V. та ін. (2024). Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR. С. 683. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/komentar_do_dogovoru_pro_funkcionuvannya_yes.pdf

Тема 3. Відповідальне оцінювання досліджень і наукових проектів

Актуальність проблеми оцінювання наукових досліджень на основі принципів і підходів відкритої науки

У міжнародних політичних документах останніх років відкриту науку визначено як стратегічний пріоритет розвитку наукової сфери. Зокрема, у Комюніке зустрічі міністрів науки і технологій G7 (Італія, 11 липня 2024 р.)⁶² підкреслено значущість наряду «Безпека та цілісність досліджень, відкрита наука та наукова комунікація», у межах якого відкритість розглядається як фундаментальна умова міжнародної співпраці. У Рекомендаціях міністрів досліджень та інновацій G20 (вересень 2024 р.)⁶³ акцентовано на необхідності переходу до відкритої науки як передумови забезпечення різноманітності, справедливості, інклюзивності та доступності в науці, технологіях та інноваціях. У цих документах підтверджено важливість відкритого доступу, розвитку платформ відкритої науки, застосування принципів FAIR для відкритих даних і впровадження етичних рамок управління даними як засобу прискорення інновацій.

Імплементация відкритої науки передбачається через⁶⁴: формування спільного розуміння її принципів із залученням громадськості; пріоритетність рівного доступу до внесків і переваг відкритої науки; створення сприятливого політичного середовища з урахуванням національних умов та дотриманням прав людини, академічної свободи, наукової етики й доброчесності; інвестування у справедливі відкриті інфраструктури; узгодження стимулів і розвиток міжнародного партнерства; активне впровадження та моніторинг Рекомендації ЮНЕСКО щодо відкритої науки (2021 р.).

Вагомі результати впровадження відкритої науки простежуються в країнах Європейського Союзу. Починаючи з ухвалення Дорожньої карти EUA з відкритого доступу (2016 р.), європейські та національні політики, спонсори досліджень і університети системно розвивали настанови щодо відкритої науки, зосереджені на трьох взаємопов'язаних напрямках⁶⁵: відкритому доступі до наукових результатів, відкритих дослідницьких даних відповідно до принципів FAIR та інституційних підходах до оцінювання досліджень. Така трансформація сприяла посиленню свободи досліджень, автономії, доброчесності, етики, співпраці та відповідальності. Це підтверджується, зокрема, даними щодо зростання частки публікацій відкритого доступу в Scopus упродовж 2013–2023 рр. (від 11% до 38%)⁶⁶ та одночасного зменшення частки матеріалів, доступних виключно за передплатою.

Водночас із позитивною динамікою відкритої науки актуалізувалися ризики надмірної орієнтації на кількісні метрики: посилення тиску на публікаційну активність дослідників, хибні інтерпретації результатів наукових досліджень, поширення фейкових «наукових» новин, звуження різноманіття дослідницьких місій і уніфікація стратегічних пріоритетів установ. У відповідь на ці виклики у Великій Британії з 2014 р. застосовується Research Excellence Framework (REF)⁶⁷, згідно з якою визначальними є критерії якості та досконалості результатів досліджень, їхнього впливу на суспільство і наукове середовище, тоді як метрики мають допоміжний характер⁶⁸. Надалі подібні

⁶² G7 Science and Technology Ministers' Meeting Communiqué. (2024). URL: <https://www.g7italy.it/wp-content/uploads/G7-Science-and-Technology-Ministers-Meeting-Communique.pdf>

⁶³ G20 Research and Innovation Working Group Deliverable 5.1 – G20 Recommendations on Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility in Science, Technology, and Innovation. (2024). URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2024/09/G20-RIWG-Deliverable-5.1.pdf>

⁶⁴ G20 Research and Innovation Working Group Deliverable 5.1 – G20 Recommendations on Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility in Science, Technology, and Innovation. (2024). URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2024/09/G20-RIWG-Deliverable-5.1.pdf>. P. 4.

⁶⁵ The EUA Open Science Agenda 2025. URL: <https://www.eua.eu/publications/positions/the-eua-open-science-agenda-2025.html>

⁶⁶ Derges L. (2024). Global scholarly publishing by access type, number of publications. URL: <https://public.flourish.studio/visualisation/17892351/>

⁶⁷ Research Excellence Framework 2021. Key facts. URL: https://www.ref.ac.uk/media/1848/ref2021_key_facts.pdf

⁶⁸ Перейло І.Ю. (2023). Модернізація механізмів оцінювання дослідницької діяльності університетів / Теоретичні та методичні основи модернізації механізмів підвищення дослідницької спроможності університетів України у контексті імплементації концепції «Відкрита наука» та повоєнного відновлення України як сильної європейської країни: монографія / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилиєв, І. Рєгейло, О. Слободянюк, Н. Базеляук; за ред. В. Лугового, І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 175 с. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-61-2-2023>

підходи були поширені в інших країнах та організаціях, зокрема в ЄС, і передбачені для подальшого розвитку методології REF (2028 р.).

Зосередження на підтвердженні суспільного впливу результатів наукових досліджень породжує труднощі, пов'язані з опосередкованістю причинно–наслідкових зв'язків, проблемами впливу, міжнародним характером створення наукового винаходу та тривалими часовими рамками між дослідженням і його результатами для суспільства. Саме тому нині у Великій Британії також обговорюється ініціатива⁶⁹ відмови від REF на користь менш бюрократизованої системи.

З огляду на можливість некоректного застосування критеріїв якості та впливу, що може спотворювати мотивацію, посилювати тиск на дослідників і загострювати проблеми доброчесності та відтворюваності, у науковому дискурсі акцент зміщується на розроблення та консолідацію підходів до відповідального оцінювання наукових досліджень і проєктів в умовах відкритої науки.

Оцінювання наукових досліджень в умовах відкритої науки: зарубіжні політики

У Європейському дослідницькому просторі реформування оцінювання підтримується низкою ініціатив і документів, серед яких DORA (2012)⁷⁰, Leiden Manifesto (2015)⁷¹, The Metric Tide (2015)⁷², Agreement on Reforming Research Assessment (CoARA, 2022)⁷³, а також нормативні акти та проєкти ЄС. Paris Call on Research Assessment (лютий 2022 р.)⁷⁴ підкреслює потребу узгоджувати критерії оцінювання з науковими цінностями: відмовлятися від оцінювання за кількістю публікацій і престижем журналів, посилювати якісне рецензування, визнавати різноманітність результатів (дані, методи, програмне забезпечення, патенти), цінувати етику, відкриті практики, командну працю, міждисциплінарність і різні кар'єрні траєкторії дослідників.

Політики European University Association (EUA)^{75, 76, 77} розглядають оцінювання в парадигмі відкритої науки як один із стратегічних пріоритетів, наголошуючи на потребі збалансування якісних і кількісних підходів та узгодження оцінювання з інституційними місіями. Серед викликів для університетів виокремлюються нормативні обмеження, фінансові рамки спонсорів і вплив рейтингового середовища, а також нерівність інституційних спроможностей до реформ. Водночас EUA визначає завдання щодо підтримки відповідальних практик оцінювання, розвитку потенціалу та обміну практиками.

Суттєвий внесок у розвиток інфраструктур і методологій відповідального оцінювання робить проєкт Horizon Europe GraspOS (2023–2025)⁷⁸, спрямований на створення відкритого простору даних для оцінювання, розроблення інструментів і послуг, а також підтримку реформ RRA на різних рівнях (від окремих дослідників до національних систем). Окремо заслуговує на увагу модель SCOPE⁷⁹, запропонована INORMS як п'ятиетапний процес відповідального оцінювання, що починається з визначення цінностей, врахування контексту, добору варіантів оцінювання, глибокого аналізу ризиків і подальшої рефлексивної оцінки самого процесу оцінювання.

Оцінювання наукових проєктів згідно з принципами відкритої науки

⁶⁹ Dalmia S., Carr R. (2024). Replacing the Research Excellence Framework. URL: <https://ukdayone.org/briefings/replacing-the-research-excellence-framework>

⁷⁰ San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfdora.org/read/>

⁷¹ Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L. et al. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. (2015). Nature 520, 429–431. URL: <https://doi.org/10.1038/520429a>

⁷² Wilsdon, J., et al. (2015). The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management. URL: 10.13140/RG.2.1.4929.1363

⁷³ The Agreement on Reforming Research Assessment. (2022). URL: https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf

⁷⁴ Paris Call on Research Assessment. Open Science European Conference (OSEC). (2022). URL: <https://osec2022.eu/paris-call/>

⁷⁵ EUA Open Science Agenda 2025. (2022). URL: <https://www.eua.eu/downloads/publications/eua%20os%20agenda.pdf>

⁷⁶ EUA R&I Agenda 2027. Seizing the moment, driving the change. (2023). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/RI_agenda.pdf

⁷⁷ European University Association CoARA Action Plan (2023-2027). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/European_University_Association_CoARA_Action_Plan_2023-2027.pdf

⁷⁸ Provost L. & Mihalenas V. (2023). GraspOS. Poster. URL: Zenodo: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8075016>

⁷⁹ Himanen L, Conte E, Gauffriau M. et al. (2024). The SCOPE framework – implementing ideals of responsible research assessment [version 2; peer review: 2 approved]. F1000Research. 12:1241. URL: <https://doi.org/10.12688/f1000research.140810.2>

Оцінювання дослідницьких проєктів найбільш розгорнуто представлено в програмі Horizon Europe (2021–2027), згідно з якою практики відкритої науки враховуються насамперед за критеріями «Досконалість» і «Якість та ефективність виконання». Обов'язковими є відкритий доступ до публікацій, відповідальне управління даними за принципами FAIR, відкритість даних за підходом «настільки відкритий, наскільки це можливо, настільки закритий, наскільки це необхідно», а також надання доступу до результатів, необхідних для підтвердження висновків⁸⁰. Рекомендовані практики охоплюють ранній обмін результатами, відкрите рецензування, залучення громадян та інших стейкхолдерів, попередню реєстрацію проєктів досліджень, розміщення препринтів, використання надійних репозитаріїв тощо. Застосовується як одноетапне, так і двоетапне оцінювання заявок, що дає змогу зменшувати ресурсні витрати на підготовку і рецензування повних заявок.

Принципи, тенденції та проблеми оцінювання наукових досліджень і проєктів на основі відкритої науки

За результатами аналізу в контексті відкритої науки обґрунтовано принципи оцінювання наукових досліджень і проєктів⁸¹: ціннісний (узгодження з інституційними місіями та цінностями); відповідальності (компетентність учасників, етика і доброчесність, застосування FAIR); прозорості та доступності (відкритість процедур і звітності); справедливості (неупередженість і доказовість); заохочення (визнання відкритих практик і відкритого доступу); багатогранності та безбар'єрності (визнання різноманітності результатів, впливів і культур, використання різноманітних індикаторів).

Виявлено тенденції стосовно оцінювання наукових досліджень і проєктів: посилення синергії між оцінюванням і відкритою наукою в політиках ЄС; перехід від домінування метрик до відповідального оцінювання на основі якості та впливу; поширення відповідальних практик на глобальному рівні, зокрема в країнах Африки, Азії та Латинської Америки.

До актуальних проблем, що потребують вирішення, належать: правове забезпечення реформ оцінювання на рівні ЄС і запобігання ізольованості національних систем; урахування інфраструктур відкритого доступу та відкритих платформ рецензування; вибір бібліографічних баз даних і використання додаткових метрик; розроблення підходів до оцінювання транс- і міждисциплінарних досліджень; подолання мовних упереджень і підтримка багатомовності; удосконалення індикаторів з огляду на впровадження ШІ та пов'язані правові й етичні ризики (захист даних, запобігання упередженості та дискримінації, прозорість і підзвітність).

Висновки

Проблема оцінювання наукових досліджень і проєктів у парадигмі відкритої науки закріплена як пріоритет у міжнародних стратегічних документах G7 і G20 та супроводжується зростанням відкритого доступу до публікацій і даних за принципами FAIR. Європейські ініціативи (DORA, Leiden Manifesto, CoARA, Paris Call), політики EUA та проєкти Horizon Europe (зокрема GraspOS) засвідчують істотну трансформацію оцінювання від вузькометричних підходів до відповідального, контекстного та інклюзивного оцінювання, що враховує якість, різноманіття результатів і суспільний вплив. Водночас подальший розвиток потребує посилення правових та інфраструктурних умов, узгодження практик оцінювання з принципами відкритої науки, а також системної роботи з новими викликами, пов'язаними з багатомовністю, міждисциплінарністю та застосуванням ШІ в оцінюванні наукових досліджень і проєктів.

Питання для самоконтролю

⁸⁰ Horizon Europe (HORIZON). HE Programme Guide. (2024). URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/programme-guide_horizon_en.pdf. Р. 41.

⁸¹ Переїло І. Теоретичні основи оцінювання наукових досліджень і проєктів згідно з принципами і підходами відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни / Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, Н. Приходькіна, І. Рєгейло, М. Саюк, О. Слободянюк; за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 202 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

1. Чому оцінювання наукових досліджень і проєктів у парадигмі відкритої науки є одним із важливих проблем, які представлені в міжнародних документах G7, G20, ЮНЕСКО?
2. Які ключові компоненти переходу до відкритої науки визначаються в політичних рекомендаціях?
3. Які результати імплементації відкритої науки в ЄС та які індикатори, зокрема щодо відкритого доступу, наводяться як підтвердження?
4. Які ризики для наукової системи створює домінування кількісних метрик під час оцінювання наукових досліджень і проєктів?
5. У чому полягає сутність підходу Research Excellence Framework (REF)?
6. Які виклики пов'язані з вимогою «суспільного впливу» досліджень?
7. У чому полягає логіка переходу від опису проблем до ідеї відповідального оцінювання наукових досліджень і проєктів в умовах відкритої науки?
8. Як визначається Responsible Research Assessment (RRA) і які його принципові характеристики?
9. Які складники та функції має Open Science Assessment Framework (OSAF) у межах проєкту GraspOS і як вони підтримують прозорість та відповідальність оцінювання наукових досліджень і проєктів в умовах відкритої науки?

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Регейло І. (2024). Теоретичні основи оцінювання наукових досліджень і проєктів згідно з принципами і підходами відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.28–56. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>
2. Регейло І. (2025). Оцінювання наукових досліджень і проєктів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: зарубіжний і український досвідФормування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Регейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Регейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 46-74. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
3. Регейло І.Ю. (2023). Модернізація механізмів оцінювання дослідницької діяльності університетів / Теоретичні та методичні основи модернізації механізмів підвищення дослідницької спроможності університетів України у контексті імплементації концепції «Відкрита наука» та повоєнного відновлення України як сильної європейської країни: монографія / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жияєв, І. Регейло, О. Слободянюк, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 175 с. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-61-2-2023>

Додаткова:

1. G7 Science and Technology Ministers' Meeting Communiqué. (2024). URL: <https://www.g7italy.it/wp-content/uploads/G7-Science-and-Technology-Ministers-Meeting-Communique.pdf>
4. The EUA Open Science Agenda 2025. URL: <https://www.eua.eu/publications/positions/the-eua-open-science-agenda-2025.html>
5. Derges L. (2024). Global scholarly publishing by access type, number of publications. URL: <https://public.flourish.studio/visualisation/17892351/>
6. Research Excellence Framework 2021. Key facts. URL: https://www.ref.ac.uk/media/1848/ref2021_key_facts.pdf
7. Dalmia S., Carr R. (2024). Replacing the Research Excellence Framework. URL: <https://ukdayone.org/briefings/replacing-the-research-excellence-framework>
8. San Francisco Declaration on Research Assessment. URL: <https://sfdora.org/read/>

9. Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L. et al. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. (2015). *Nature* 520, 429–431. URL: <https://doi.org/10.1038/520429a>
10. Wilsdon, J., et al. (2015). The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management. URL: [10.13140/RG.2.1.4929.1363](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4929.1363)
11. The Agreement on Reforming Research Assessment. (2022). URL: https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf
12. EUA Open Science Agenda 2025. (2022). URL: <https://www.eua.eu/downloads/publications/eua%20os%20agenda.pdf>
13. EUA R&I Agenda 2027. Seizing the moment, driving the change. (2023). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/RI_agenda.pdf
14. European University Association CoARA Action Plan (2023–2027). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/European_University_Association_CoARA_Action_Plan_2023–2027.pdf
15. Provost L. & Mihalenas V. (2023). GraspOS. Poster. URL: Zenodo: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8075016>
16. Himanen L, Conte E, Gauffriau M. et al. (2024). The SCOPE framework – implementing ideals of responsible research assessment [version 2; peer review: 2 approved]. *F1000Research*. 12:1241. URL: <https://doi.org/10.12688/f1000research.140810.2>
17. G20 Research and Innovation Working Group Deliverable 5.1 – G20 Recommendations on Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility in Science, Technology, and Innovation. (2024). URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2024/09/G20–RIWG–Deliverable–5.1.pdf>

Тема 4.

Оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості

Актуальність удосконалення оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості

Проблема оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості постає особливо гостро із таких міркувань. У першу чергу слід відзначити існування низки системних проблем у системі вищої освіти (зосередженість діяльності закладів вищої освіти на освітньому процесі та другорядність фокусування на здійсненні якісних наукових досліджень; низький рівень соціальної їх відповідальності; існування значного розриву між системою вищої освіти та ринком праці, зокрема в частині дисбалансу попиту та існуючої освітньої пропозиції; відсутність системної практики зворотного зв'язку від роботодавців щодо їх вимог до рівня розвиненості компетентностей випускників; низький рівень довіри суспільства до результатів та цінності наукових досліджень, які здійснюються в університетах; відсутність практики орієнтації перспективних наукових досліджень на вирішення актуальних проблем регіонального розвитку та прикладних бізнес-завдань)⁸². Така ситуація поглиблюється триваючими процесами децентралізації та посиленням спроможності громад щодо побудови регіональних інноваційних кластерів соціально-економічного розвитку (технологічних та індустріальних парків, центрів інновацій та технологічного трансферу, бізнес-інкубаторів тощо). При цьому роль університетів у процесах інноваційного регіонального розвитку все ще залишається пасивно-формальною⁸³, що втілюється або у обмеженості практики взаємодії з регіональними стейкхолдерами, або у відсутності цінності такої взаємодії серед декларованих університетами ключових цінностей. У примірному переліку показників, що містяться у контракті з керівником державного закладу вищої освіти, відсутні показники, які свідчать про цільову стратегічну підтримку ініціатив, пов'язаних із посиленням впливу наукових досліджень на вирішення соціально-економічних проблем територій та регіонів. Такими, які опосередковано відображують цю проблему, можна вважати лише показники 1.5 «Збільшення обсягу надходжень до спеціального фонду за результатами наукових та науково-технічних робіт за проектами міжнародного співробітництва, за результатами наукових і науково-технічних робіт за господарськими договорами та за результатами надання наукових послуг» (що може свідчити про затребуваність досліджень для вирішення регіональних проблем регіонального розвитку – авт.) та 2.2 «Входження ЗВО до одного з міжнародних рейтингів QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings, Academic Ranking of World Universities або до їх галузевих секторів» (частина з яких містить показники, які відображують рівень регіональної залученості університетів – авт.)⁸⁴.

Натомість візія та стратегії розвитку провідних європейських університетів уособлює їх як інституції, які є відкритими та інкорпорованими у соціально-економічне життя (зокрема на місцевому та регіональному рівнях); при цьому комплексність їх місій передбачає інтегрування освітньої діяльності, досліджень, інновацій, розбудови корпоративної культури та служіння громаді^{85,86}. Університети є глибоко інкорпорованими у середовище шляхом поглиблення процесів співпраці, співуправління та співтворення з зовнішніми стейкхолдерами (насамперед

⁸² Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (№286-р) / Кабінет міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (дата звернення: 26.07.2025).

⁸³ Ховрак, І. (2020). Міжсекторна співпраця в регіоні на засадах соціальної відповідальності. Economics. Finances. Law. 2/1. 10-15. 10.37634/efp.2020.2(1).2.

⁸⁴ Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2024 р. № 416 «Про внесення змін до Примірного переліку цільових показників, що наводяться у контракті з керівником державного закладу вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-primirnogo-pereliku-cilovih-pokaznikiv-sho-navodyatsya-u-kontrakti-z-kerivnikom-derzhavnogo-zakladu-vishoyi-osviti>

⁸⁵ Universities without walls. A vision for 2030. EUA: веб-сайт. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20a%20vision%20for%202030.pdf> (дата звернення 23.05.2025).

⁸⁶ Borodiyenko, O., Malykhina, Ya., Zlenko, A., Shynkar, T., & Drok, P. (2024). Brand communication of EU leading universities: inspirations for the Ukrainian context. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 4(57). <https://doi.org/10.55643/fcftp.4.57.2024.4434>

регіональними). Наукові дослідження, які здійснюються в університетах, передбачають постійний діалог зі спільнотами (насамперед неакадемічними – бізнесом, неурядовими організаціями, органами влади), їх активне залучення до здійснення досліджень та використання їх результатів⁸⁷.

В умовах сучасних викликів українські університети повинні усвідомлювати власну відповідальність у процесах формування та розвитку держави, а також у подоланні соціально–економічних викликів, зокрема на рівні територій і регіонів їх впливу. Не менш важливою складовою їх місії є орієнтація наукових досліджень на вирішення прикладних, наукоємних завдань у сфері оборони й безпеки, економіки та суспільного розвитку. Університети покликані відігравати ключову роль у забезпеченні сталого й збалансованого розвитку територій, поєднуючи підготовку кадрів, конкурентоспроможних на регіональних ринках праці, з формуванням науково обґрунтованих підходів до реалізації регіональної політики. У довгостроковій перспективі це зумовлює зростання попиту на дослідження університетів та підвищення їх якості, що, своєю чергою, сприятиме посиленню суспільної довіри до наукових результатів. Водночас розширюються можливості для здійснення комплексних і міждисциплінарних досліджень завдяки консолідації ресурсів і залученню представників неакадемічного сектору до реалізації спільних наукових проектів. Узгодження пріоритетів наукової діяльності з актуальними суспільними викликами, потребами регіонів і територіальних громад сприяє формуванню інноваційної культури в неакадемічному середовищі, а також активнішому залученню громад до процесів продукування знань, наукової взаємодії та практичного використання результатів досліджень.

Концепція моделі оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості

Модель оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості розкриває оцінювання феномену регіональної залученості університетів у всіх його вимірах – освітньому, дослідницькому та вимірі впливу на вирішення проблем соціально–економічного розвитку регіону (Рис. 3). Запропонована модель слугує засобом пізнання цього складного, багатоелементного та поліструктурного явища. Вона також дає змогу ідентифікувати чинники та принципи його функціонування та обґрунтувати методики та критерії оцінювання рівня його розвиненості. Така модель слугує також засобом для стратегування, удосконалення та неперервних покращень у діяльності університету.

Цільовий блок моделі передбачає стратегічну мету – поглиблення рівня їх регіональної залученості, яка може бути екстрапольована та реалізована в контексті трьох вимірів: освітньому, дослідницькому та вимірі впливу. Фундаментальним питанням є те, у якій мірі впровадження політик та процесів сприятиме підвищенню ефективності у кожному із зазначених вимірів. Важливим аспектом також вбачається гармонізація залучених ресурсів (людських, часових, інтелектуальних), які інвестуються університетом у ці процеси, та отримуваних ефектів та ресурсів. Позитивні зміни по кожному із цих вимірів, зумовлені поглибленням рівня регіональної залученості університету, прямо або опосередковано впливають на ефективність діяльності університету як структури.

Концептуальний блок моделі оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості містить напрями, принципи, критерії та рівні регіональної залученості.

Регіональна залученість університетів формується як багатовимірне явище. Поглиблення регіональної залученості засвідчує трансформацію університету з автономного продуцента знань у активного учасника регіонального розвитку, співвідповідального за соціально–економічні та культурні трансформації територій свого впливу.

Ключовим напрямом регіональної залученості є **орієнтація наукових досліджень на вирішення актуальних проблем регіонального розвитку**. Такий підхід забезпечує зростання прикладної цінності наукових результатів, їх відповідність реальним потребам регіонів і громад, а також сприяє впровадженню досліджень у практику ухвалення управлінських рішень та розвитку регіональних інноваційних екосистем.

⁸⁷ Universities without walls. A vision for 2030. EUA: веб-сайт. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20a%20vision%20for%202030.pdf> (дата звернення 23.05.2025).

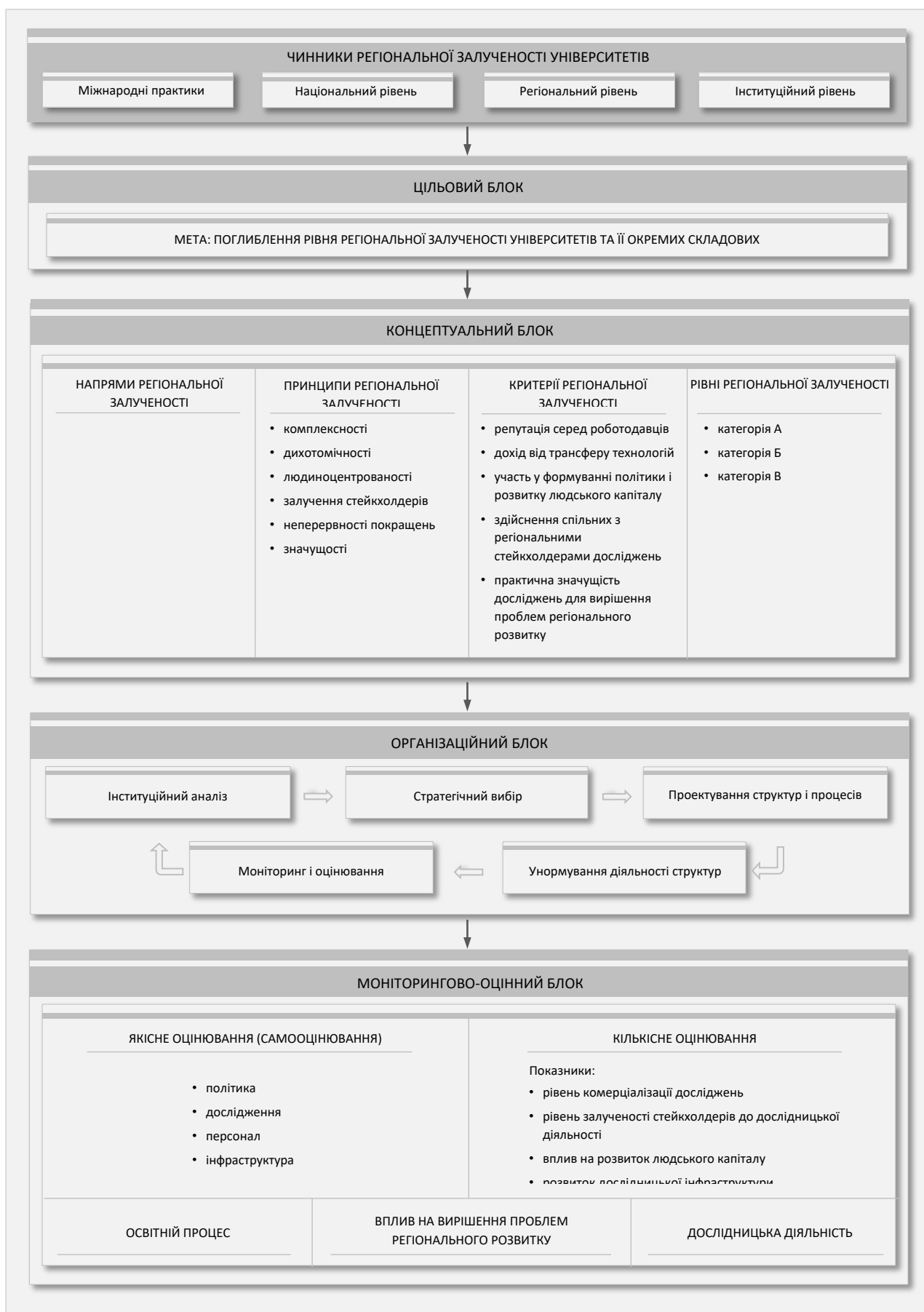

Рис. 3. Модель оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості

Джерело: Розроблено автором

Важливим елементом регіональної залученості виступає **реалізація освітнього процесу з вираженою регіональною компонентою**. Інкорпорування в зміст освіти знань, що відображають культурні, політичні та соціально–економічні особливості регіону, забезпечує підготовку фахівців, здатних ефективно працювати в умовах конкретного територіального контексту, підвищує релевантність освітніх програм потребам місцевого ринку праці та зміцнює зв'язок університету з регіоном.

Не менш значущим напрямом є **впровадження інституційних політик університетів**, спрямованих на посилення їх культурного, соціального та економічного впливу на регіональному рівні. Особливе місце в цьому процесі займає інкорпорування політики служіння громадам, яка передбачає створення доданої цінності для регіону на всіх етапах реалізації освітніх і наукових ініціатив та закріплює місію університету як партнера громад у розвитку територій.

Регіональна залученість університетів також реалізується через **активне залучення громадськості до освітнього процесу та дослідницької діяльності**. Участь представників громад, бізнесу та експертного середовища у викладанні, формуванні тематики досліджень і реалізації спільних проєктів підсилює прикладну спрямованість освіти й науки, а також сприяє взаємному обміну знаннями та досвідом.

Суттєвим напрямом є **створення й підтримка відкритих дослідницьких спільнот і середовищ**, що забезпечують доступність наукових ресурсів та інфраструктури для регіональних стейкхолдерів. Розвиток спільних кафедр, мережових платформ взаємодії та механізмів поширення знань формує умови для стійкої наукової комунікації та зміцнення регіонального інтелектуального капіталу.

Регіональна залученість університетів передбачає і **активну ресурсну підтримку ініціатив**, спрямованих на розвиток регіонів, зокрема через надання грантів, експертний супровід проєктів регіонального розвитку та підтримку інноваційних екосистем. Така підтримка посилює роль університетів як каталізаторів регіональних змін і джерел інновацій.

Визначальним інтегративним напрямом є **розвиток людського потенціалу регіонів**. Йдеться не лише про підготовку кадрів, релевантних потребам регіональної економіки, а й про підвищення спроможності представників громад до самостійного вирішення проблем регіонального розвитку. Важливою умовою цього процесу є формування та підтримка філософії служіння громаді всередині університетів, зокрема через механізми кар'єрного зростання й стимулювання працівників, залучених до проєктів регіонального розвитку.

Принципами оцінювання рівня регіональної залученості університетів є **принципи комплексності, дихотомічності, людиноцентрованості оцінювання, залучення стейкхолдерів, неперервності покращень, значущості**.

Критеріями оцінювання рівня регіональної залученості університетів є:

- репутація університету серед роботодавців регіону,
- дохід від трансферу технологій, участь у формуванні регіональної політики і розвитку людського капіталу,
- здійснення спільних із регіональними стейкхолдерами наукових досліджень,
- практична значущість досліджень для вирішення проблем регіонального розвитку.

Регіональна залученість університетів не є універсальною моделлю, а постає результатом усвідомленого стратегічного та організаційного вибору кожного закладу. Ефективність цього вибору визначається здатністю університету чітко ідентифікувати власні проблеми розвитку та співвіднести їх із потребами регіону, обрати адекватні форми й інструменти взаємодії зі стейкхолдерами, а також залучити релевантний експертний і соціальний капітал.

Реалізація моделі оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості потребує **узгодження інституційної політики університету з рівнем його включеності у вирішення проблем регіонального розвитку**, реалістичної оцінки кадрового потенціалу академічної спільноти, а також її спроможності здійснювати експертний вплив на формування та реалізацію регіональної політики. За таких умов регіональна залученість перетворюється на чинник сталого розвитку як самого університету, так і регіону, у якому він функціонує.

Організаційний блок моделі оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості реалізується через застосування спеціальної технології, що передбачає поетапне впровадження визначених дій:

- інституційний аналіз,
- окреслення конкурентних стратегій розвитку (стратегічного набору) та аналіз сильних і слабких сторін університету,
- проектування структур і процесів, які забезпечують регіональну взаємодію,
- формування належної нормативно–правової бази та опис ключових бізнес–процесів,
- моніторинг та оцінювання, в межах якого визначаються підходи й правила оцінювання діяльності організаційних структур і процесів, формуються відповідні критерії, індикатори та інструментарій їх вимірювання.

Методика оцінювання рівня регіональної залученості університету передбачає **використання як якісних (самооцінювання), так і кількісних методів**. Показниками для кількісного оцінювання є: показники рівня комерціалізації досліджень, спрямованих на вирішення проблем регіонального розвитку; показники рівня залученості регіональних стейкхолдерів до спільних дослідницьких проєктів; показники впливу університету на розвиток людського капіталу регіону; показники розвитку дослідницької інфраструктури.

При цьому **вимір освітнього процесу в контексті регіональної залученості університету оцінюється за такими критеріями:**

- інтеграція регіональної компоненти у зміст освіти;
- співпраця з роботодавцями регіону у освітньому процесі;
- рівень працевлаштування випускників у регіоні;
- релевантність підготовки кадрів потребам регіону;
- розвиток потенціалу громади через освітню діяльність;
- фінансування підготовки спеціалістів за рахунок коштів з регіональних джерел;
- залучення неакадемічних експертів до освітньої діяльності;
- мобільність персоналу університету;
- тематика бакалаврських, магістерських робіт та докторських дисертацій, орієнтованих на вирішення проблем регіонального розвитку.

Феномен впливу регіональної залученості університету оцінюється за такими критеріями:

- вплив на розвиток наукового знання, спрямованого на вирішення проблем регіонального розвитку;
- вплив на розвиток регіональної економіки;
- вплив на розвиток суспільства.

Вимір дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості університету

Вимір дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості університету оцінюється за такими критеріями:

- досвід спільної з регіональними партнерами реалізації дослідницьких проєктів;
- політика університету щодо дослідницької діяльності в контексті регіональної залученості;
- публікаційна активність працівників університету із регіональними співавторами;
- практична цінність досліджень для регіону; створення та підтримка відкритих дослідницьких спільнот та середовищ;
- фінансування досліджень з зовнішніх (регіональних) джерел;
- орієнтація досліджень на вирішення проблем регіонального розвитку;
- підтримка та стимулювання університетом ініціатив, спрямованих на регіональний розвиток;
- залучення регіональних стейкхолдерів до формування пріоритетних напрямів досліджень та вимог щодо їх якості;
- інструменти комунікації та взаємодії з регіональними стейкхолдерами;
- доступ громади до наукових знань, даних та дослідницької інфраструктури університету;
- промоція наукових ініціатив із залученням неакадемічних спільнот;
- вплив дослідницької діяльності університету на вирішення проблем регіонального розвитку;
- кількісні показники дослідницької діяльності університету, пов'язаної з регіоном.

Категорії рівнів регіональної залученості університетів

За рівнем регіональної залученості університети можуть відноситись до таких категорій:

категорія А (університет має винятковий вплив на соціально–економічні процеси в регіоні; він визнається спільнотою як вагомий гравець та джерело вагомого впливу (у тому числі й на регіональну політику); такий університет має усталені зв'язки зі стейкхолдерами регіону та виступає осередком суспільного діалогу, затребуваним з боку регіональних гравців джерелом інновацій та вагомим чинником розвитку людського капіталу регіону;

категорія Б (університет має значний потенціал для наукового, технічного та соціального впливу на розвиток регіону; його вплив має помітний характер; університет визнається регіональною академічною та неакадемічною спільнотами як важливий учасник, що робить суттєвий внесок у розвиток регіону (зокрема через експертну, освітню та інноваційну діяльність); такий університет має налагоджені зв'язки з ключовими стейкхолдерами, бере участь у регіональних ініціативах та долучається до фахового й суспільного діалогу; він є учасником екосистеми інновацій регіону та робить вагомий внесок у розвиток людського капіталу, хоча його вплив не є визначальним для формування регіональної політики);

категорія В (університет має обмежений або фрагментарний вплив на соціально–економічні процеси в регіоні; його роль у регіональному розвитку визнається переважно в межах освітньої функції або окремих проєктів; зв'язки зі стейкхолдерами є епізодичними або проєктно орієнтованими, участь у суспільному діалозі — спорадичною; інноваційна діяльність та внесок у розвиток людського капіталу є локальними, без системного впливу на регіональні процеси.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає роль моніторингу та оцінювання для регіональної залученості?
2. Чому нормативно–правова база є важливою для реалізації регіональних ініціатив?
3. Як децентралізація впливає на регіональну залученість університетів?
4. Яким чином університети можуть стимулювати спільні дослідницькі проєкти з регіональними партнерами?
5. Яка стратегічна мета моделі оцінювання регіональної залученості університетів?
6. Які показники використовуються для оцінки регіональної залученості університетів?
7. Що визначає вибір методів оцінювання впливу досліджень на регіональний розвиток?
8. Яке значення має університетська активність у формуванні інноваційних екосистем?
9. Чому стратегічне планування є ключовим для підвищення регіональної залученості університетів?
10. Як гармонізація ресурсів впливає на досягнення стратегічних цілей університету?

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Бородієнко О. (2024). Оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петрое. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.118–136. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>
2. Бородієнко О. (2025). Модель оцінювання дослідницької діяльності університетів в контексті їх регіональної залученості. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петрое, О. Бородієнко, І. Регейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Регейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 94-113. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
3. Бородієнко О. Регіональна залученість у стратегічних пріоритетах і операційній діяльності провідних фламандських університетів. Молодь і ринок. 2023. № 5/213. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/282779>
4. Бородієнко О., Малихіна Я., Сприндис С., Каменська І., Бокшиц О. Університети як осередки регіонального соціально-економічного розвитку: прогресивні ідеї європейського

досвіду. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. №3(50). С. 447–456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4026>

5. Бородієнко Олександра Володимирівна. Громадсько-публічне управління університетами: досвід країн ЄС. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2022. Випуск 205. С.18-27. <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1256>

Додаткова:

1. Про с Драч І., Бородієнко О., Петрое О. Інновації в управлінні університетами як передумова розвитку конкурентоздатної економіки України в поствоєнний період. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. No. 3(44). <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3773>

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2024 р. № 416 «Про внесення змін до Примірного переліку цільових показників, що наводяться у контракті з керівником державного закладу вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-primirnogo-pereliku-cilovih-pokaznikiv-sho-navodyatsya-u-kontrakti-z-kerivnikom-derzhavnogo-zakladu-vishoyi-osviti>

3. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки (№286-р) / Кабінет міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

4. Ховрак І. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку: монографія. 2020. Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. 353 с.

5. Adamakou, M., Niavis, S., Kallioras, D., Petrakos, G. Understanding the Regional Engagement of Universities from a Stakeholders' Perspective: The Case of the University of Thessaly, Greece. *Sustainability* 2021, 13, 10565. <https://doi.org/10.3390/su131910565>

6. Borodiyenko, O., Malykhina, Ya., Zlenko, A., Shynkar, T., & Drok, P. (2024). Brand communication of EU leading universities: inspirations for the Ukrainian context. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(57). <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4434>

7. Charles D., & Benneworth P. Evaluating the Regional Contribution of an HEI: A Benchmarking Approach. 2002. Bristol: Higher Education Funding Council for England.

8. Compagnucci L., Spigarelli F. The Third Mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints. *Technological Forecasting and Social Change*. 2020. Volume 161. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120284>

9. Farnell T., Ćulumlić B., Dusi D., O'Brien E., Šćukanec Schmidt N., Veidemane A., Westerheijden D. Building and Piloting the TEFCE Toolbox for Community Engagement in Higher Education. Zagreb: Institute for the Development of Education. 2020.

10. Holland B. Analyzing institutional commitment to service: A model of key organizational factors. 1997. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 4(1), 30-41.

11. Hollander E., Saltmarsh J., & Zlotkowski E. Indicators of engagement. 2010. In L. Simon, M. Kenny, K. Brabeck & R. Lerner (Eds.), *Learning to serve: Promoting civil society through service-learning* (pp. 31-50). Norwell, MA: Kluwer Academic Publishers.

12. Jonkers K., Tijssen R., Karvounaraki A. and Goenaga Beldarrain X. A Regional Innovation Impact Assessment Framework for universities. 2018. Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-79-77048-7. doi:10.2760/623825, JRC109020

13. Page M., Hajduk E., Lincklaen Arriëns E.N., Cecconi G., Brinkhuis S. (2023). Open Data Maturity Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://data.europa.eu/sites/default/files/odm2023_report.pdf

14. Universities without walls. A vision for 2030. EUA: веб-сайт. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf>

15. Verena Radinger-Peer. (2019). What influences universities' regional engagement? A multi-stakeholder perspective applying a Q-methodological approach. *Regional Studies, Regional Science*. 6:1. Pp.170-185. doi: 10.1080/21681376.2019.1578258

Тема 5.

Захист прав інтелектуальної власності у контексті оцінювання якості дослідницької діяльності

У сучасну епоху стрімкого розвитку відкритої науки особливого значення набувають питання захисту прав інтелектуальної власності. Відкрита наука, як глобальний рух, спрямована на забезпечення доступності наукових знань, створює нові можливості для співпраці, обміну даними та вільного поширення результатів досліджень. Водночас ці процеси породжують численні виклики, пов'язані з правовим регулюванням та охороною інтелектуальної власності.

Відповідно до Open Data Maturity Report–2023⁸⁸, Україна демонструє високі показники у сфері відкритих даних, посідаючи третє місце з показником 96,3% (попереду Франція — 98,3% та Польща — 97,9%) та лідерську позицію серед країн-кандидатів до ЄС. Цей показник перевищує середній показник країн-членів ЄС (83%) та наближається до найбільш розвинених країн.

Захист прав інтелектуальної власності є важливим інструментом забезпечення балансу між відкритим доступом до знань та інтересами авторів і установ, які створюють інноваційний контент. У контексті оцінювання якості дослідницької діяльності це питання є особливо актуальним, оскільки впливає на репутацію, академічну мобільність та фінансування науковців.

Ключовими тенденціями розвитку системи захисту прав ІВ в умовах відкритої науки є фундаментальна трансформація традиційних підходів (від класичної моделі «всі права захищені» до гнучкої системи управління правами), диверсифікація ліцензійних інструментів (Creative Commons для загального контенту, ODbL для баз даних, Apache License для програмного забезпечення), інтернаціоналізація та стандартизація (ліцензії CC де-факто стали міжнародним стандартом, діють у понад 85 країнах), інституціоналізація вимог відкритого доступу через програми фінансування досліджень (Horizon Europe, Plan S), розвиток технологічної інфраструктури (платформи для управління правами (PLSclear), інституційні репозиторії), адаптація до викликів штучного інтелекту (нові правові механізми для регулювання творів, створених ШІ).

Міжнародне законодавство у сфері захисту прав інтелектуальної власності

Міжнародне законодавство у сфері захисту прав інтелектуальної власності формувалося протягом тривалого історичного періоду. Фундаментальними документами є:

– *Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883 р.)*⁸⁹ — заклала основи міжнародної системи охорони промислової власності та встановила базові принципи патентного права;

– *Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886 р.)*⁹⁰ — встановила єдині стандарти охорони авторських прав, запровадивши принцип автоматичної охорони (авторське право виникає з моменту створення твору без формальних процедур), охорону моральних прав авторів та термін дії прав протягом життя автора і 50 років після смерті;

– *Угода TRIPS (1994 р.)*⁹¹ — вперше пов'язала захист інтелектуальної власності з міжнародною торгівлею, встановивши мінімальні стандарти захисту;

– *Договори ВОІВ про авторське право*⁹² *та про виконання і фонограми*⁹³ (1996 р.) — адаптували міжнародну систему охорони до викликів цифрового середовища;

– *Рекомендації ЮНЕСКО щодо відкритої науки (2021 р.)* — визначають необхідність забезпечення балансу між відкритістю наукових результатів та захистом законних прав авторів.

⁸⁸ Page M., Hajduk E., Lincklaen Arriëns E.N., Cecconi G., Brinkhuis S. (2023). Open Data Maturity Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://data.europa.eu/sites/default/files/odm2023_report.pdf

⁸⁹ Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text

⁹⁰ Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

⁹¹ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

⁹² Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text

⁹³ Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_769#Text Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_769#Text

Ключові директиви Європейського Союзу:

– Директива 2001/29/ЄС (InfoSoc)⁹⁴ — адаптувала систему авторського права до цифрового середовища;

– Директива 2004/48/ЄС⁹⁵ — встановила єдину систему захисту прав ІВ та мінімальні стандарти процедур захисту;

– Директива 96/9/ЄС⁹⁶ — запровадила дворівневу систему охорони баз даних (авторсько–правову та sui generis);

– Директива 2019/790/ЄС⁹⁷ — про авторське право в єдиному цифровому ринку, визначила нові терміни: науково–дослідна організація, аналіз тексту й даних, заклад культурної спадщини;

– Регламент ЄС про штучний інтелект (2024 р.) — захист прав від ШІ з високим рівнем ризику та одночасне сприяння інноваціям.

Українське законодавство у сфері інтелектуальної власності

Правове регулювання захисту інтелектуальної власності в Україні здійснюється через систему взаємопов'язаних нормативно–правових актів:

– Конституція України⁹⁸ — статті 41 та 54 закріплюють право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності, гарантують свободу творчості та захист ІВ;

– Цивільний кодекс України (2004 р.)⁹⁹ — вперше надав формальне визначення права інтелектуальної власності;

– Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2023 р.)¹⁰⁰ — імплементує ключові положення директив ЄС, наголошує на відкритому доступі до результатів досліджень, фінансованих з державного бюджету;

– Закон України «Про наукову і науково–технічну діяльність» (2015)¹⁰¹ — створює правове підґрунтя для захисту прав ІВ у науковій сфері;

– Національний план відкритої науки (2022 р.)¹⁰² — визначає стратегічні напрями розвитку відкритої науки в Україні.

Важливим кроком у розвитку інституційного забезпечення захисту прав інтелектуальної власності стало створення Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) та Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), який розробив Стратегічний план розвитку на 2024–2028 рр.

Основні механізми захисту прав інтелектуальної власності у відкритій науці

Розвиток руху відкритої науки створює певну напругу між традиційними моделями захисту авторських прав та прагненням до вільного поширення наукових знань. З одного боку, дослідники потребують захисту своїх творчих здобутків, з іншого — наукова спільнота зацікавлена у максимальній доступності результатів досліджень. Для розв'язання цієї дилеми існує низка правових механізмів, що дозволяють збалансувати інтереси авторів, видавців та фінансуючих

⁹⁴ Директива Європейського парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text

⁹⁵ Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights, European Union (EU). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/1457>

⁹⁶ Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про правовий захист баз даних". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#Text

⁹⁷ Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0790>

⁹⁸ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

⁹⁹ Цивільний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

¹⁰⁰ Про авторське право і суміжні права: Закон України № 2811-І. 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

¹⁰¹ Про наукову і науково–технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII "Про наукову і науково–технічну діяльність"

¹⁰² Про затвердження національного плану щодо відкритої науки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-р#Text>

організацій. Ці інструменти формують правову інфраструктуру відкритої науки, забезпечуючи легальні шляхи для вільного доступу до наукових публікацій без порушення авторських прав.

Доктрини справедливого використання: у США діє система «fair use» (§107 Copyright Law¹⁰³), у Великобританії – «fair dealing» (Copyright, Designs and Patents Act 1988¹⁰⁴). Ці механізми дозволяють використання захищених авторським правом матеріалів для цілей наукових досліджень, викладання та освіти.

Federal Purpose License (США) – механізм, що надає федеральному уряду невиключну, безоплатну, невідкличну ліцензію на використання результатів досліджень, фінансованих з федерального бюджету (2 C.F.R. § 200.315(b)¹⁰⁵).

Rights Retention Strategy¹⁰⁶ (COAlition S) – інноваційний механізм, що дозволяє авторам зберігати права на свої рукописи шляхом декларування ліцензії CC BY до підписання договору з видавцем. Wellcome Trust та інші фундатори вимагають від грантоотримувачів застосовувати цю стратегію.

Публічні ліцензії – загальнодоступний договір приєднання, що надає особі безоплатний дозвіл на використання об'єкта авторського права певними способами на умовах, визначених ліцензією. Їх ключові характеристики: невиключний характер, безоплатність, відсутність обмежень щодо території та строку дії.

Ліцензії Creative Commons (CC)¹⁰⁷ були розроблені некомерційною організацією Creative Commons, створеною у 2001 р. Л. Лессінгом, Х. Абельсоном та Е. Елдремом. Ліцензії CC діють протягом дії авторського права (життя автора + 70 років), їх неможливо відкликати чи анулювати (Табл. 5).

Існує чотири основні елементи ліцензій Creative Commons:

- BY (Attribution) – із зазначенням авторства;
- NC (Non-Commercial) – лише для некомерційного використання;
- ND (No Derivatives) – без похідних творів;
- SA (Share-Alike) – поширення на тих самих умовах.

Основні типи ліцензій Creative Commons

<i>Ліцензія</i>	<i>Опис</i>
CC BY 4.0	Вільне копіювання, поширення, зміни для будь-яких цілей, навіть комерційних. Вимагає лише зазначення авторства.
CC BY-SA 4.0	Вільне поширення та зміни з вимогою розповсюджувати похідні твори на умовах тієї ж ліцензії.
CC BY-ND 4.0	Вільне поширення без права на створення похідних творів.
CC BY-NC 4.0	Вільне поширення та зміни лише для некомерційних цілей.
CC BY-NC-SA 4.0	Некомерційне використання з поширенням похідних на тих самих умовах.
CC BY-NC-ND 4.0	Найбільш обмежувальна: лише некомерційне поширення без змін.

CC0 Public Domain Dedication – інструмент, що надає авторам можливість відмовитися від своїх авторських прав і передати твори у світове суспільне надбання без жодних обмежень.

Ліцензії для баз даних та відкритих даних (Open Data Commons):

- ODbL (Open Database License) – ліцензія типу «share-alike» для баз даних, що вимагає поширення змін на тих самих умовах;
- ODC-BY – дозволяє вільне використання з вимогою атрибуції;

¹⁰³ Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code. URL: <https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf>

¹⁰⁴ Copyright, Designs and Patents Act 1988. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>

¹⁰⁵ 2 C.F.R. § 200.315 – Intangible Property. Code of Federal Regulations. URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-2/subtitle-A/chapter-II/part-200/subpart-D/subject-group-ECFR8feb98c2e3e5ad2/section-200.315>

¹⁰⁶ Guide for Authors Complying with U.S. Federal Agency Public Access and Publisher Policies. URL: <https://sparcopen.org/our-work/guide-for-authors-complying-with-policies/>

¹⁰⁷ Creative Commons Ukraine. Що таке Creative Commons. URL: <https://www.creativecommons.org.ua/about-creative-commons>

– PDDL (Public Domain Dedication and License) – передбачає відмову від усіх прав, переводячи дані у суспільне надбання.

Open Government Licence (OGL) – стандартна ліцензія для творів, захищених «авторським правом корони» (crown copyright) у Великобританії.

Інституційні підходи провідних університетів

Гарвардський університет (США) – впровадив першу у США політику відкритого доступу з механізмом opt-out (автори можуть відмовитися у конкретних випадках). Репозиторій DASH (Digital Access to Scholarship at Harvard) забезпечує доступ до публікацій.

MIT (США) – реалізує комбінований підхід opt-out/opt-in для різних категорій. Станом на листопад 2025 р., 57% публікацій MIT знаходяться у відкритому доступі через репозиторій DSpace@MIT.

Кембриджський університет (Великобританія) – автор за замовчуванням зберігає авторські права на всі створені твори, крім випадків, прямо передбачених політикою.

КПІ ім. Ігоря Сікорського (Україна) – реалізує інституційну політику з інтеграцією принципів FAIR. Репозиторій ELAKPI забезпечує відкритий доступ до наукових публікацій.

Управління правами інтелектуальної власності в екосистемі відкритої науки: аналіз кейсів

Застосування ліцензії Creative Commons у науковому журналі. Науковий журнал «Вісник НАПН України» публікує статті під ліцензією CC BY 4.0. Дослідник з іншого університету хоче використати графік із опублікованої статті у власній монографії. Згідно з умовами ліцензії CC BY 4.0, він може вільно копіювати та розповсюджувати матеріал у будь-якому форматі для будь-яких цілей, включаючи комерційні. Єдина вимога – зазначити авторство оригінальної роботи, розмістити посилання на ліцензію та вказати, чи були внесені зміни. Цей кейс демонструє, як ліцензії CC спрощують наукову комунікацію, забезпечуючи баланс між відкритістю та захистом прав авторів.

Застосування Federal Purpose License для дослідження, фінансованого NIH. Дослідницька група отримала грант від Національних інститутів здоров'я США (NIH) для вивчення нових методів лікування діабету. Відповідно до вимог 2 C.F.R. § 200.315(b), федеральний уряд США автоматично отримує невиключну, безоплатну, невідкличну ліцензію на використання результатів дослідження. Це означає, що: (1) університет зберігає повні права на комерціалізацію винаходу; (2) уряд може використовувати результати для державних потреб; (3) інші установи можуть отримати доступ через програми трансферу технологій.

Реалізація Rights Retention Strategy. Дослідник отримує грант від Wellcome Trust для дослідження інфекційних захворювань. Відповідно до вимог фундатора, перед поданням статті до журналу він додає до рукопису заяву: «Ця робота була підтримана грантом Wellcome Trust. Автор зберігає авторські права та застосовує ліцензію CC BY до прийнятого рукопису». Після публікації статті автор може легально депонувати ААМ в інституційному репозиторії з негайним відкритим доступом, незалежно від політики ембарго видавця.

Використання ліцензії ODbL для відкритих дослідницьких даних. Університет Единбурга публікує набір геномних даних у репозиторії Edinburgh DataShare під ліцензією ODbL (Open Database License). Інша дослідницька група хоче використати ці дані для власного проекту. Згідно з умовами ODbL, вони можуть: вільно використовувати та модифікувати базу даних; створювати похідні бази даних. Однак вони зобов'язані: зазначити джерело даних (атрибуція); поширювати будь-які похідні бази даних на тих самих умовах (share-alike). Це забезпечує відкритість наукових даних та їх повторне використання.

Гармонізація політики відкритого доступу на рівні ЗВО (КПІ). КПІ ім. Ігоря Сікорського реалізує інституційну політику відкритого доступу, що інтегрує принципи FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable). Згідно з цією політикою всі наукові публікації, підготовлені співробітниками, мають депонуватися в інституційному репозиторії ELAKPI; для публікацій рекомендується використання ліцензій CC BY або CC BY-NC; дослідницькі дані мають супроводжуватися метаданими та бути доступними для повторного використання. Ця модель демонструє успішну імплементацію європейських стандартів відкритої науки в українському контексті.

Проблема сумісності ліцензій на порталі data.europa.eu. Європейський портал data.europa.eu містить понад 1,8 млн наборів даних. Аналіз показує, що найпоширенішою є ліцензія CC BY 4.0 International (79 330 посилань). Також активно використовуються національні ліцензії: німецька Data licence Germany (понад 60 000 випадків), французька Etalab, британська Open Government Licence 3.0. При об'єднанні даних з різних джерел дослідники повинні враховувати можливі проблеми сумісності ліцензій. Наприклад, дані під ліцензією CC BY-SA можуть бути несумісними з даними під CC BY-NC. Це підкреслює важливість уніфікації ліцензійних практик на європейському рівні.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «інтелектуальна власність» згідно з Цивільним кодексом України та Конвенцією BOIV. Назвіть основні характеристики інтелектуальної власності.
2. Охарактеризуйте основні міжнародні конвенції у сфері захисту прав інтелектуальної власності (Паризька, Бернська, TRIPS). Які принципи вони запровадили?
3. У чому полягає відмінність між доктринами «fair use» (США) та «fair dealing» (Великобританія)? Як вони застосовуються у науковій діяльності?
4. Поясніть сутність Federal Purpose License та його роль у забезпеченні доступу до результатів досліджень, фінансованих з федерального бюджету США.
5. Опишіть механізм Rights Retention Strategy та його значення для реалізації відкритого доступу до наукових публікацій.
6. Охарактеризуйте чотири основні елементи ліцензій Creative Commons (BY, NC, ND, SA). Наведіть приклади їх комбінацій.
7. У чому полягає відмінність між ліцензіями Creative Commons та Open Data Commons? Для яких типів контенту вони призначені?
8. Проаналізуйте вимоги програми Horizon Europe щодо ліцензування різних типів наукових матеріалів (статті, дані, монографії).
9. Охарактеризуйте українське законодавство у сфері інтелектуальної власності. Які основні нормативно-правові акти регулюють цю сферу?
10. Порівняйте підходи до політики відкритого доступу Гарвардського університету та КПІ ім. Ігоря Сікорського.
11. Які виклики створює розвиток штучного інтелекту для традиційних концепцій авторського права? Як міжнародне законодавство адаптується до цих викликів?
12. Назвіть та охарактеризуйте ключові тенденції розвитку системи захисту прав інтелектуальної власності в умовах відкритої науки.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Приходькіна Н. (2025). Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо захисту прав інтелектуальної власності у контексті оцінювання якості дослідницької діяльності в умовах відкритої науки. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Регейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Регейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 75-93. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
2. Приходькіна Н. (2024). Захист прав інтелектуальної власності у контексті оцінювання якості дослідницької діяльності в умовах відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.156–181. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

Додаткова:

1. Code of Federal Regulations. C.F.R. § 200.315 – Intangible Property. URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-2/subtitle-A/chapter-II/part-200/subpart-D/subject-group-ECFR8feb98c2e3e5ad2/section-200.315>
2. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/283854>
3. Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code. URL: <https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf>
4. Copyright, Designs and Patents Act 1988. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>
5. Creative Commons Ukraine. Що таке Creative Commons. URL: <https://www.creativecommons.org.ua/about-creative-commons>
6. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights, European Union (EU). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/1457>
7. Guide for Authors Complying with U.S. Federal Agency Public Access and Publisher Policies. URL: <https://sparcopen.org/our-work/guide-for-authors-complying-with-policies/>
8. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text
9. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про правовий захист баз даних". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241#Text
10. Директива Європейського парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text
11. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text
12. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
13. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text
14. Про авторське право і суміжні права. (2023). Закон України № 2811-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
15. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-р#Text>
16. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
17. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Тема 6.

Оцінювання доброчесності дослідницької діяльності університетів

Актуальність дослідження оцінювання дослідницької доброчесності

Одним із пріоритетів розвитку науки на сучасному етапі є сприяння якості досліджень. Важливість оцінювання дослідницької діяльності зростає в усьому світі через зростаючу відповідальність за доцільне та ефективне витрачання державного бюджету, обмеженість наявних коштів, а також зростаючий суспільний тиск – на соціальну виправданість досліджень¹⁰⁸. Оцінювання досліджень має фундаментальне значення, оскільки формує дослідницький потенціал впливає не лише на рішення окремих дослідників (наприклад, підходи до публікації, фокус та методи дослідження, моделі співпраці з дослідницькими командами), а й на інституційні рішення (наприклад, формування дослідницької культури, призначення та стратегічні інвестиції). Оцінювання дослідницької діяльності є основою для систем визнання, винагороди, заохочення, а тому впливає на поведінку і діяльність усіх членів дослідницької спільноти та сприяє належній дослідницькій практиці, відтворюваності результатів та доброчесності досліджень. В умовах прискореного розвитку світової науки¹⁰⁹, імплементації принципів відкритої науки та інтенсивного використання штучного інтелекту^{110, 111}, оцінювання досліджень (її ефективність, прозорість і дієвість) набуває особливого значення, зокрема і оцінювання дослідницької доброчесності (assessment of research integrity).

Дослідницька доброчесність є іманентною ознакою дослідницької діяльності та її досконалості. Це основа для довіри дослідників до результатів досліджень колег, і, що не менш важливо, це основа довіри суспільства до доказової бази та якості наукової експертизи. Питання забезпечення дослідницької доброчесності, як узагальнено в Seven Reasons to Care about Integrity in Research¹¹², важливе, оскільки це означає захист основ науки та науковості; довіру суспільства до дослідників і доказів досліджень; сталість державних інвестицій у дослідження; захист репутації і кар'єри дослідників; запоруку передбачати несприятливий вплив на пацієнтів і громадськість; сприяння економічному розвитку та кроки, щоб запобігти марнотратству ресурсів. Натомість, виявлення неправомірної поведінки може мати серйозні за масштабом наслідки (до припинення державних інвестицій) становить довгостроковий ризик для інтелектуального потенціалу країни.

Дослідницька доброчесність потребує не тільки запровадження, підтримки, розвитку, захисту, а й системи ефективного оцінювання. Діюча система оцінювання досліджень ґрунтується на кількісних (бібліометрія) та якісних показниках, проте перевага надається кількісним. Система оцінювання, зацентрована на кількісних показниках, призводить до ризиків недоброчесного провадження та оприлюднення результатів досліджень.

Відзначимо фактори, які спричиняють порушення науковцями дослідницької доброчесності.

Науковці перебувають під тиском фінансово-політичних факторів, грантів і суспільного визнання, що стимулює поспішні, недостатньо обґрунтовані публікації та передчасні заяви про вплив досліджень на політику. Такий підхід підриває відтворюваність і валідність результатів, а орієнтація системи оцінювання на «продуктивність» і престиж створює ризики для доброчесності, надійності дослідницьких систем і різноманітності наукових спільнот¹¹³.

¹⁰⁸ European Commission. (2021). Towards a reform of the research assessment system: Scoping report [Electronic resource]. Brussels: Directorate-General for Research and Innovation. URL: [chrome-extension://kdpelmjpfajppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.ouvrilascience.fr/wp-content/uploads/2021/12/UE-DGRI_Towards-a-reform-of-the-research-assessment-system.pdf](https://www.ouvrilascience.fr/wp-content/uploads/2021/12/UE-DGRI_Towards-a-reform-of-the-research-assessment-system.pdf)

¹⁰⁹ Marginson, S. (2021). Global science and national comparisons: beyond bibliometrics and scientometrics, *Comparative Education*, Vol. 58, 125-146.

¹¹⁰ UNESCO. (2021). Ethics of Artificial Intelligence: The Recommendation. URL: <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics?hub=32618/>

¹¹¹ UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research>.

¹¹² Science Europe. Seven Reasons to Care about Integrity in Research. (2015). URL: <https://www.scienceeurope.org/our-resources/seven-reasons-to-care-about-integrity-in-research/>.

¹¹³ Haustein, S., Larivière, V. (2014, 2–5 juin). Mendeley as the source of global readership by students and postdocs? Paper presented at the IATUL Conference, Espoo, Finlande.

Видавничий сектор значно впливає на наукову діяльність, стимулюючи публікації у комерційних та хіжацьких журналах через показники репутації, а не якості науки. Система оцінювання досліджень, яка засвідчує перевагу тих, хто отримує великі гранти та публікується в журналах із високим імпаکت-фактором, створює модель, за якою дослідники, які вже досягли успіху, мають більше шансів досягти успіху знову («ефект Метью»)¹¹⁴.

Ще одним суттєвим ризиком сучасних процедур оцінювання дослідницької діяльності є зниження стандартів рецензування. У класичному розумінні наукового етосу¹¹⁵, рецензування розглядається як прояв професійної відповідальності вчених перед науковою спільнотою та як механізм підтримання якості й довіри до наукових результатів. Проте кількість скарг на процес рецензування постійно зростає. Серед негативних чинників називають: зниження довіри до фахової компетентності рецензентів; надання узагальнених оціночних висновків без належного аналітичного обґрунтування; використання процедури рецензування для просування власних наукових публікацій; зведення редакторської ролі до формально-адміністративних функцій без здійснення самостійного експертного судження.

Оцінювання досліджень, зокрема оцінювання дослідницької доброчесності, важливе для оцінки та моніторингу продуктивності дослідників і дослідницьких груп, для вимірювання ефективності дослідницького процесу та рішення про виділення коштів для його реалізації. В час, коли триває глобальний перехід до відповідальної оцінки досліджень та розуміння важливості дослідницької культури в підтримці досліджень із ширшим суспільним впливом¹¹⁶, актуальним є аналіз та обґрунтування такої складової оцінювання дослідницької діяльності як дослідницька доброчесність.

Ключові підходи та принципи Європейського дослідницького простору до оцінювання дослідницької доброчесності

В Європейському дослідницькому просторі (European Research Area, ERA) артикульовано прагнення до системних, прозорих та етичних підходів до дослідницької діяльності. Ключові аспекти цієї позиції, сформульовані на основі європейських політик, ініціатив і документів:

1. Системний підхід до дослідницької доброчесності.

Європейська комісія визнає, що дослідницька доброчесність є основою якісних досліджень, яку не можна забезпечити лише покараннями чи етичними кодексами. У документах ERA наголошується, що необхідно створювати умови на інституційному рівні, які сприяють доброчесності в повсякденній науковій практиці¹¹⁷.

2. Критика традиційних метрик (impact factor, h-index тощо).

В результаті діяльності над проектом SOPs4RI (Standard Operating Procedures for Research Integrity), який є орієнтиром для розробки політики та оцінювання дослідницької доброчесності^{118, 119}, запропоновані конкретні керівні принципи та інструменти для впровадження політик доброчесності на рівні інституцій. У матеріалах звіту проекту наголошується, що ефективне оцінювання дослідницької доброчесності повинно відповідати вимогам:

- бути контекстуальним, тобто враховувати особливості установи;
- включати процеси, а не лише результати дослідницької діяльності (наприклад, чи були дотримані принципи відкритої науки, чи використовувались відповідальні практики авторства);
- уникати виключно кількісних метрик.

3. Підтримка дослідницької доброчесності, як елемента концепції відкритої науки.

¹¹⁴ Wang, D, Barabási, A-L. (2021). The Matthew Effect. In: *The Science of Science*. Cambridge University Press. (pp.28-38). Cambridge University Press.

¹¹⁵ Merton, R. (1973). The Normative Structure of Science. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* (pp. 267–278). University of Chicago Press.

¹¹⁶ UK Research and Innovation. (2023). Research Excellence Framework 2028: initial decisions and issues for further consultation. URL: <https://www.ukri.org/?st=UK+Research+and+Innovation.+%282023%29.+Research+Excellence+Framework>.

¹¹⁷ Council of the European Union. (2022). European Research Area policy agenda 2022–2024. Luxembourg : Publications Office of the European Union. URL: <https://european-research-area.ec.europa.eu/policy-agenda-2022-2024>.

¹¹⁸ Mejlgaard N., Bloch C. W., Madsen E. B. (2019). Responsible research and innovation in Europe: a cross-country comparative analysis // *Science and Public Policy*. Vol. 46, No. 2. C. 198–209. DOI: 10.1093/scipol/scy048.

¹¹⁹ SOPs4RI Consortium. (2020). Policy Recommendations from the SOPs4RI project: Standard Operating Procedures for Research Integrity. SOPs4RI. URL: <https://sops4ri.eu/toolbox/policy-recommendations>.

ЄС активно підтримує ініціативу *Coalition for Advancing Research Assessment (дані – CoARA)*, яка об'єднує наукові установи для переосмислення системи оцінювання досліджень. У декларації CoARA підкреслено, що «Оцінювання досліджень, дослідників та дослідницьких організацій має ґрунтуватися передусім на якісному судженні, у центрі якого є експертне рецензування, доповнене відповідальним використанням кількісних показників»¹²⁰. Окрім вагомості думки експертів в процесі оцінювання, в документах COARA передбачені визнання цінності таких практик і результатів дослідницької діяльності, як реплікація, відкриті дані, етична взаємодія з суспільством, що напряду пов'язано з доброчесністю¹²¹.

4. Відповідальність установ, а не лише окремих дослідників.

В публікаціях, що представляють результати проекту SOPs4RI наголошено на важливості наявності політик та механізмів постійного оцінювання як основи формування культури доброчесності¹²². Без надійних методів оцінювання дослідницької доброчесності інституціям важко реалізовувати ефективну відповідальну дослідницьку практику і забезпечити її удосконалення. Саме тому у політиці ERA дедалі більше наголошується: «Дослідницькі організації та інституції, що забезпечують фінансування наукових досліджень, повинні формувати середовище, яке стимулює та винагороджує дослідників за дотримання принципів дослідницької доброчесності, передбачаючи навчання, чіткі процедури розгляду випадків недоброчесності, захист викривачів і механізми управління конфліктом інтересів»¹²³, – інституції мають брати відповідальність за створення умов, що сприяють доброчесності. Це включає:

- навчання і підтримку (research integrity training);
- захист викривачів (whistleblower protection);
- прозоре управління конфліктами інтересів;
- внутрішнє оцінювання середовища доброчесності, а не лише індивідуальних кейсів¹²⁴.

5. Фінансування, що враховує підтримку високих етичних стандартів.

Європейські фінансові агенції, зокрема програма Horizon Europe – ключова програма ЄС з фінансування досліджень та інновацій інтегрують вимоги щодо дослідницької доброчесності до умов конкурсів на фінансування наукових проєктів. Це відображається в обов'язкових процедурах етичної оцінки, які включають вимогу наявності політики RI (Research Integrity Policy) та механізмів її забезпечення в установі, як–то:

1. *Етична самооцінка (Ethics Self-Assessment)*: усі заявники зобов'язані заповнити таблицю етичних питань (Ethics Issues Table) та надати детальну самооцінку, яка включає опис етичних аспектів проєкту та заходів щодо забезпечення відповідності етичним принципам¹²⁵.
2. *Дотримання Європейського кодексу дослідницької доброчесності*: заявники повинні підтвердити, що їхній проєкт відповідає найвищим стандартам дослідницької доброчесності, як це визначено в Європейському кодексі дослідницької доброчесності¹²⁶.

¹²⁰ Coalition for Advancing Research Assessment. (2022, July 20). Agreement on reforming research assessment. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.coara.org/wp-content/uploads/2025/11/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf-3.pdf.

¹²¹ Coalition for Advancing Research Assessment. (2022, July 20). Agreement on reforming research assessment. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.coara.org/wp-content/uploads/2025/11/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf-3.pdf.

¹²² Sorensen M. P., Ravn T., Marušić A., et al. (2021). Strengthening research integrity: which topic areas should organisations focus on? Humanities and Social Sciences Communications. Vol. 8. Article 198. URL: https://www.researchgate.net/publication/353845259_Strengthening_research_integrity_which_topic_areas_should_organisations_focus_on

¹²³ European Commission. (2020). A new ERA for Research and Innovation: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Electronic resource]. Brussels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0628>.

¹²⁴ European Commission. (2021). Towards a reform of the research assessment system: Scoping report [Electronic resource]. Brussels: Directorate-General for Research and Innovation. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.ouvriascience.fr/wp-content/uploads/2021/12/UE-DGRI_Towards-a-reform-of-the-research-assessment-system.pdf.

¹²⁵ Privanova. (n.d.). Ethics Appraisal Process in Horizon Europe – Key Changes. URL: <https://www.privanova.com/resources/ethics-appraisal-process-in-horizon-europe-key-changes>.

¹²⁶ All European Academies (ALLEA). (2017). The European Code of Conduct for Research Integrity [Electronic resource]. Revised edition. Berlin: ALLEA. 24 p. URL: <https://allea.org/code-of-conduct/>.

3. Політика *дослідницької доброчесності в установі*: установи, які подають заявки, повинні мати впроваджену політику дослідницької доброчесності, що узгоджується з європейськими стандартами та передбачає формалізовані механізми підтримки, контролю та оцінювання дотримання принципів дослідницької доброчесності. Це може бути перевірено під час етичної оцінки проекту.
4. Оцінювання *та моніторинг*: проекти, які отримують фінансування, підлягають постійному етичному моніторингу, включаючи можливі перевірки, огляди та аудити для забезпечення дотримання етичних стандартів протягом усього періоду реалізації проекту¹²⁷. Так, наприклад, Horizon Europe системно інтегрує вимоги щодо дослідницької доброчесності на всіх етапах конкурсу — від подання заявки до реалізації проекту. Це підкреслює важливість наявності чіткої політики політики дослідницької доброчесності в інституції-заявнику та її дотримання як ключової умови для отримання фінансування.

Аналіз ключових підходів та принципів Європейського дослідницького простору до оцінювання дослідницької доброчесності засвідчив, що в межах ERA **оцінювання дослідницької доброчесності визначається як інтегрований багатовимірний процес, орієнтований на культуру дослідницької доброчесності, відкритість і підтримку на рівні політик та передбачає відмову від домінування кількісних показників на користь комплексних підходів.**

Велика Британія: теорія та практика оцінювання дослідницької доброчесності

У Великій Британії управління дотриманням принципів дослідницької доброчесності та створення системи її оцінювання відбувається через механізми зовнішньої регуляції (стандарти та вимоги встановлюються поза установою, як-то: UK Research Integrity Office, Research Councils UK/UK Research and Innovation) та/або внутрішньої регуляції (шляхом розробки політики та практик, чек-листів само оцінювання). Урядовим органом Government Office for Science розроблено документ *Guidance to implement the Concordat to Support Research Integrity within government*¹²⁸ (далі — *Керівництво*), метою якого є допомогти відповідальним підрозділам та/або особам інтегрувати стандарти дослідницької доброчесності у процеси управління, фінансування, оцінювання й публікації досліджень. Керівництво містить показники та критерії для щорічних звітів ЗВО та наукових установ про дотримання дослідницької доброчесності (Табл. 6).

Таблиця 6

Структура та зміст щорічного звіту про дотримання дослідницької доброчесності на інституційному рівні

Показник (indicator)	Критерій (criterion)
1. Управління	Наявність керівництва вищої ланки та ключових органів/груп у відділі, які контролюють і забезпечують сумлінність досліджень (включно з призначеною особою, яка контролює сумлінність досліджень, та особою, яка є контактною особою для отримання інформації про дослідницьку доброчесність). До таких осіб належать: головний науковий радник, директор департаменту з аналізу та керівник департаментів з питань політики
2. Процеси підтримки культури дослідницької доброчесності	Наявність політик дослідницької доброчесності з врахуванням ризиків; як реалізовані норми, задекларовані в політиках; як ці політики доповнюють інші політики та керівні принципи департаменту щодо стандартів у дослідженнях; вивчення моделей та/або процесів передових практики; перехресні посилення на інші відповідні задокументовані процеси, що визначаються науковим планом відділу чи стратегією формування доказової бази

¹²⁷ European Research Council. (n.d.). Ethics: Guidance Documents. URL: <https://erc.europa.eu/manage-your-project/ethics-guidance>.

¹²⁸ Government Office for Science. (n.d.). Guidance to implement the Concordat to Support Research Integrity within government. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/implementing-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government/guidance-to-implement-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government>.

Показник (indicator)	Критерій (criterion)
3. Керівництво для дослідників та замовників досліджень	Керівні документи, на кого спрямовані, де оприлюднені (наприклад, Кодекс поведінки, Кодекс принципів; додаткові вказівки щодо конкретних питань, наприклад, дослідження за кордоном, робота з дітьми чи тваринами, прозорість, використання персональних даних тощо; поширення/перегляди керівних документів та/або запропоновані зміни; веб-сайт або веб-сторінки
4. Навчання та підвищення обізнаності	Структура кар'єри: вміст принципів дослідницької доброчесності в навчанні/просуванні/ кар'єрному зростанні; навчальні курси та інші заходи з професійного розвитку, які впроваджено для персоналу; безперервний професійний розвиток; набуття навичок спілкування; організація наставництва
5. Зовнішнє залучення	Зовнішня взаємодія з іншими організаціями та установами для обміну інформацією та найкращим досвідом щодо дослідницької доброчесності
6. Відкрита наука та протоколи досліджень	Як підходи відкритої науки застосовувалися під час проведення та/або замовлення досліджень; чи були опубліковані плани (до початку досліджень) та протоколи дослідження
7. Публікація результатів досліджень	Заява, що вказує на політику та практику публікації результатів досліджень, їх доступність; фіксація відсутності публікацій звітів та причини, що унеможливили оприлюднення
8. Процедури перевірки	Заява, яка гарантує, що процеси, запроваджені установою для розгляду заяв про неналежну поведінку є прозорими, своєчасними, надійними і справедливими та відповідають потребам організації; деталі політики та процедури боротьби з неправомірною поведінкою (та заплановані зміни); роль відповідальної особи та інші ролі, встановлені для розгляду справ; домовленості про інформування; заява високого рівня щодо офіційних розслідувань неправомірної поведінки в дослідженні, включаючи дані про кількість розслідувань та підтвердження наявності таких справ. За умов відсутності розслідування – заява про випадок; заява про те, що установа дізналася з будь-яких офіційних розслідувань дослідницької неправомірної поведінки, які були розпочаті; заява про те, як установа формує дослідницьке середовище, в якому всі співробітники, дослідники та студенти, які повідомляють про випадки неправомірної поведінки, відчують себе захищеними

Джерело:¹²⁹

Запропоновані показники свідчать, що оцінювання дослідницької доброчесності розглянуто як цілісний процес, який охоплює **управління, освіту, комунікацію, відкритість і відповідальність**.

Питання для самоконтролю

1. Визначте поняття «оцінювання дослідницької доброчесності» та охарактеризуйте значення оцінювання для формування довіри до результатів дослідницької діяльності.

¹²⁹ Government. Office for Science. (n.d.). Guidance to implement the Concordat to Support Research Integrity within government: URL: <https://www.gov.uk/government/publications/implementing-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government/guidance-to-implement-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government>.

2. Проаналізуйте основні фактори, що підвищують ризик порушень дослідницької доброчесності в університеті. Розробіть інституційні заходи, які забезпечать формування культури дослідницької доброчесності.

3. Назвіть і охарактеризуйте ключові принципи та підходи Європейського дослідницького простору до оцінювання дослідницької доброчесності. Обґрунтуйте інституційні та процедурні аспекти їх реалізації.

4. Обґрунтуйте роль практик відкритої науки та відповідального використання показників (індикаторів) у процесі оцінювання дослідницької доброчесності.

5. Проаналізуйте чинні політики університету щодо дослідницької доброчесності за такими компонентами: відповідальні структури, механізми реалізації, процедури контролю та оцінювання дотримання принципів дослідницької доброчесності.

6. Охарактеризуйте структуру та зміст щорічного звіту британських університетів щодо дотримання принципів дослідницької доброчесності за планом: які методи збору та аналізу даних використовуються у британських звітах? Як інтегрований підхід до оцінювання дозволяє підвищити прозорість внутрішніх процесів? Які показники є найінформативнішими для оцінки системи забезпечення доброчесності?

7. Аргументуйте необхідність поєднання внутрішніх політик із зовнішніми стандартами та моніторингом для формування ефективної культури дослідницької доброчесності.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Слободянюк О. (2025). Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду та розроблення рекомендацій щодо удосконалення системи оцінювання дослідницької доброчесності дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів Відкритої науки. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Рєгейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Рєгейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. С. 135-146. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>

2. Слободянюк О. (2024). Теоретичні основи оцінювання дослідницької доброчесності дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів Відкритої науки. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.137–155. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

Додаткова:

1. All European Academies (ALLEA). (2017). The European Code of Conduct for Research Integrity [Electronic resource]. Revised edition. Berlin: ALLEA. 24 p. URL: <https://allea.org/code-of-conduct/>.

2. Coalition for Advancing Research Assessment. (2022, July 20). Agreement on reforming research assessment. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.coara.org/wp-content/uploads/2025/11/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf-3.pdf

3. Council of the European Union. (2022). European Research Area policy agenda 2022–2024. Luxembourg : Publications Office of the European Union. URL: <https://european-research-area.ec.europa.eu/policy-agenda-2022-2024>.

4. European Commission. (2020). A new ERA for Research and Innovation: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Electronic resource]. Brussels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0628>.

5. European Commission. (2021). Towards a reform of the research assessment system: Scoping report [Electronic resource]. Brussels: Directorate–General for Research and Innovation. URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.ouvirlascience.fr/wp-content/uploads/2021/12/UE-DGRI_Towards-a-reform-of-the-research-assessment-system.pdf

6. European Research Council. (n.d.). Ethics: Guidance Documents. URL: <https://erc.europa.eu/manage-your-project/ethics-guidance>.
7. Government Office for Science. (n.d.). Guidance to implement the Concordat to Support Research Integrity within government. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/implementing-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government/guidance-to-implement-the-concordat-to-support-research-integrity-within-government>.
8. Haustein, S., Larivière, V. (2014, 2–5 juin). Mendeley as the source of global readership by students and postdocs? Paper presented at the IATUL Conference, Espoo, Finlande.
9. Marginson, S. (2021). Global science and national comparisons: beyond bibliometrics and scientometrics. *Comparative Education*, Vol. 58, 125–146.
10. Mejlgaard N., Bloch C. W., Madsen E. B. (2019). Responsible research and innovation in Europe: a cross-country comparative analysis // *Science and Public Policy*. Vol. 46, No. 2. C. 198–209. DOI: 10.1093/scipol/scy048.
11. Merton, R. (1973). *The Normative Structure of Science. The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* (pp. 267–278). University of Chicago Press.
12. Science Europe. (2015). Seven Reasons to Care about Integrity in Research. URL: <https://www.scienceeurope.org/our-resources/seven-reasons-to-care-about-integrity-in-research/>
13. SOPs4RI Consortium. (2020). Policy Recommendations from the SOPs4RI project: Standard Operating Procedures for Research Integrity. SOPs4RI. URL: [https://earma.org/project/sops4ri-standard-operating-procedures-for-research-integrity/#:~:text=A%20lack%20of%20standardised%20integrity,by%20Aarhus%20University%20\(AU\)](https://earma.org/project/sops4ri-standard-operating-procedures-for-research-integrity/#:~:text=A%20lack%20of%20standardised%20integrity,by%20Aarhus%20University%20(AU)).
14. Sorensen M. P., Ravn T., Marušić A., et al. (2021). Strengthening research integrity: which topic areas should organisations focus on? *Humanities and Social Sciences Communications*. Vol. 8. Article 198. URL: https://www.researchgate.net/publication/353845259_Strengthening_research_integrity_which_topic_areas_should_organisations_focus_on
15. UK Research and Innovation. (2023). Research Excellence Framework 2028: initial decisions and issues for further consultation. URL: <https://www.ukri.org/?st=UK+Research+and+Innovation.+%282023%29.+Research+Excellence+Framework>.
16. UNESCO. (2021). Ethics of Artificial Intelligence: The Recommendation. URL: <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics?hub=32618/>.
17. UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research>.
18. Wang, D, Barabási, A–L. (2021). The Matthew Effect. In: *The Science of Science*. Cambridge University Press.(pp.28–38). Cambridge University Press.

Тема 7.

Методологія аналізу та удосконалення національної системи України з оцінювання ефективності дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки

Оцінювання ефективності дослідницької діяльності університетів на основі принципів відкритої науки сприяє підвищенню якості наукових досліджень, зміцненню дослідницького потенціалу ЗВО, а також поглибленню інтеграції української системи вищої освіти і науки до Європейського дослідницького простору та Європейського простору вищої освіти.

У межах теми розкриваються особливості запровадження в Україні у 2024–2025 роках оновленої Методики оцінювання ефективності наукової (науково–технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково–технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації, розробленої з урахуванням принципів відкритої науки, відповідального оцінювання досліджень (DORA, CoARA, RRA) та європейських підходів.

Методологічним підґрунтям аналізу оновленої Методики слугують експертні оцінки представників закладів вищої освіти, які безпосередньо брали участь у підготовці та поданні матеріалів державної атестації через Національну електронну науково–інформаційну систему URIS. Узагальнення експертних думок респондентів дозволило виявити системні проблеми впровадження Методики, оцінити її управлінську спроможність та сформулювати рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності регуляторних і процедурних механізмів.

Експертне опитування проводилось колективом наукових працівників відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України у квітні–травні 2025 р. за анкетною «Удосконалення Методики оцінювання ефективності наукової (науково–технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково–технічної) діяльності» (далі – Методика), у формі онлайн–опитування з використанням GoogleForm. В опитуванні взяли участь 51 респондент, кожен з яких цілеспрямовано відібраний з числа науково–педагогічних, наукових та інших працівників закладів вищої освіти (далі – ЗВО), які брали участь у 2024–2025 рр. у підготовці матеріалів за напрямом «Суспільний» та їх поданні у профільний модуль Національної електронної науково–інформаційної системи «URIS». Чисельність та склад групи експертів у нашому дослідженні визначено з урахуванням складності досліджуваної проблеми, гетерогенності складу експертів, методу опитування та ін. Обрання Google Forms обумовлено тим, що інструмент є ефективним для збору та зберігання інформації в поєднанні з його доступністю, функціональністю та надійністю. Згода респондентів на участь в опитуванні забезпечувалась наданням чіткої інформації про добровільність участі, можливість відмови на будь–якому етапі та гарантії конфіденційності. Згода фіксувалась шляхом підтвердження у окремому пункті Google Forms до початку опитування.

Анкета включала перелік відкритих і закритих питань, структурованих у такі основні блоки:

1. Переваги та недоліки Методики;
2. Оцінювання ефективності Методики;
3. Оцінювання Методики щодо порівнювальності результатів дослідницької діяльності ЗВО;
4. Пропозиції щодо вдосконалення Методики.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що більшість респондентів відзначили суттєві якісні відмінності та переваги Методики. Серед найбільш значущих характеристик респонденти назвали урахування принципів відкритої науки (58,8%), застосування показників відкритого доступу до публікацій (52,9%), урахування описів впливів результатів дослідницької діяльності закладів вищої освіти (52,9%), включення публікацій у вітчизняних виданнях, індексованих у Scopus та Web of Science (45,1%), розширення можливостей валідації результатів через відкриті бази даних (43,1%), а також можливість залучення закордонних експертів до оцінювання (39,2%).

Репрезентативність і надійність результатів дослідження забезпечувалися інституційною та персональною анонімністю опитування, статистично достатнім обсягом вибірки (51 респондент), різноманітням демографічних і професійних характеристик учасників, а також урахуванням інституційної специфіки закладів вищої освіти різних регіонів України, галузей знань, профілів і

масштабів. Застосування показників стандартного відхилення дозволило оцінити однорідність вибірки та можливість екстраполяції результатів з урахуванням обмеження дослідження, яке охоплює ЗВО державної форми власності за науковим напрямом «Суспільний».

Аналіз відповідей щодо недоліків Методики засвідчив наявність 140 зауважень ($\Sigma = 140$), при середньому значенні 11,67 згадувань кожного недоліку (8,3%) і медіані 10 відповідей (7,14%). Високе значення коефіцієнта варіації ($C_v = 76,3\%$) свідчить про концентрацію критики навколо обмеженої кількості системних проблем, тоді як інші недоліки мають другорядний або галузевий специфічний характер.

Структурований аналіз зауважень дозволив виокремити чотири групи проблем:

- *процедурно-бюрократичні;*
- *методологічні;*
- *системно-організаційні;*
- *контентно-індикаторні.*

Домінуючими виявилися процедурно-бюрократичні проблеми (близько 45%), пов'язані насамперед зі складністю підтвердження впливів результатів досліджень та експертних ролей, що зумовлює надмірне адміністративне навантаження і знижує ефективність реалізації Методики.

Другою за значущістю є група методологічних проблем ($\approx 27\%$), які стосуються відсутності уніфікованих рекомендацій для експертів та неоднозначності критеріїв оцінювання, що створює ризики суб'єктивності та зниження міжекспертної узгодженості.

Системно-організаційні проблеми ($\approx 20\%$) пов'язані з неузгодженістю рівнів оцінювання та некоректною прив'язкою міжнародних проєктів до окремих структурних підрозділів, що спотворює реальну картину міжнародної діяльності ЗВО.

Контентно-індикаторні проблеми ($\approx 8\%$) мають меншу частку, але стратегічне значення, оскільки стосуються неповноти публікаційних показників та переважання абсолютних метрик, недостатньо чутливих до масштабів і галузевої специфіки закладів.

Результати контент-аналізу відкритих відповідей респондентів дозволили виокремити п'ять ключових недоліків, які формують основне ядро критичного сприйняття Методики. Сукупно ці п'ять позицій охоплюють понад 72% усіх зафіксованих зауважень, що свідчить про концентрований характер проблемного поля та наявність чітких точок напруження у практичному застосуванні Методики.

1. *Складна процедура підтвердження впливів* результатів дослідницької діяльності (22,14%). Цей недолік став найчастіше згадуваним серед усіх – понад п'ята частина респондентів (22,14%) наголосила на складності та непрозорості процесу підтвердження впливів. Респонденти вказували на те, що нинішній підхід передбачає надмірну бюрократизацію та потребує значних адміністративних ресурсів з боку ЗВО. Крім того, відсутність уніфікованих інструкцій і недостатня автоматизація процесів створюють ризик суб'єктивності та затримок у проходженні процедур. Таким чином, цей аспект є центральним системним бар'єром у забезпеченні ефективності впровадження Методики.

2. *Відсутність рекомендацій для експертів-оцінювачів* (13,57%). На другому місці за частотою згадувань – недостатня методична підтримка експертів. 13,57% опитаних підкреслили, що Методика не містить достатньо чітких інструкцій щодо трактування критеріїв, шкал оцінювання та визначення вагових коефіцієнтів впливів. Це призводить до варіативності експертних суджень, знижує рівень узгодженості між оцінювачами та потенційно впливає на об'єктивність результатів. У практичному вимірі йдеться про потребу розроблення стандартизованих експертних рекомендацій, методичних матеріалів і тренінгів, які забезпечили б єдність підходів до оцінювання.

3. *Прив'язка міжнародних проєктів до структурних підрозділів ЗВО* (13,57%). Цей недолік поділяє другу позицію за рівнем критичності. Йдеться про некоректність або обмежувальний характер механізму, який фіксує міжнародні проєкти за структурними підрозділами замість усього університету. Унаслідок цього занижується реальний рівень міжнародної співпраці ЗВО, особливо у випадках міжфакультетних або міждисциплінарних проєктів. Проблема має системно-організаційний характер і вказує на потребу більш гнучкої моделі обліку міжнародної активності, яка б відображала реальні масштаби залучення університету до глобальних наукових мереж.

4. *Складна процедура підтвердження експертної ролі* (13,57%). Респонденти зауважують, що відсутність централізованої інформації про експертні ролі (зокрема, на сайтах МОН України чи

Національного фонду досліджень) створює труднощі для документального підтвердження власного досвіду експертної діяльності. Це підвищує трудомісткість підготовки звітності, а також знижує довіру до системи обліку експертних досягнень. У контексті реалізації Методики дана проблема має ознаки надмірного адміністративного навантаження і потребує створення офіційного електронного реєстру експертних ролей, інтегрованого з національними базами даних.

5. *Недостатнє врахування публікацій без квартилів* (10,00%). Йдеться про неврахування у системі оцінювання публікацій, індексованих у Scopus та Web of Science, але без присвоєного квартилу. Це особливо впливає на представників гуманітарних, соціальних і педагогічних наук, де частка таких публікацій є значною. Відповідно, Методика у нинішньому вигляді може системно недооцінювати результати певних наукових галузей, що ставить питання про галузеву рівновагу та справедливість оцінювання.

Таким чином, п'ятірка найбільш згадуваних недоліків охоплює три рівні проблем: *процедурно-бюрократичний* (1-е та 4-е місця, сумарно 35,7%); *методологічний* (2-е місце – 13,57%); *організаційно-змістовий* (3-е та 5-е місця, сумарно 23,57%). Такий розподіл підтверджує висновок про те, що головним викликом для Методики є не її концептуальні положення, а практична реалізація – складність процедур, нечіткість інструкцій і фрагментарність системи підтвердження результатів. Кумулятивний показник у 72,85% означає, що усунення лише цих п'яти проблем потенційно зменшить загальний рівень критичних оцінок більш ніж на дві третини, тобто матиме високий ефект управлінського впливу.

Пропозиції респондентів щодо удосконалення процедури оцінювання

Респондентами було сформульовано пропозиції щодо удосконалення процедури оцінювання, які, на нашу думку, можна представити у чотирьох вимірах:

- операціоналізації процесу;
- критеріїв та показників оцінювання;
- технічного удосконалення процесу;
- розвитку людського потенціалу.

Респондентами запропоновано:

у вимірі операціоналізації процесу оцінювання: збільшити строки завантаження інформації в систему; розширити терміни підготовки описів впливу та підготовки матеріалів самооцінювання; збільшити часовий діапазон експертного оцінювання; передбачити для ЗВО можливість виявлення та виправлення численних помилок – як технічного, так і змістового характеру; передбачити наявність посадових осіб зі штату МОН, які супроводжують конкретні ЗВО (з метою встановлення сталих каналів взаємодії, оперативного надання консультацій та супроводження закладів у впровадженні та реалізації методики оцінювання); розробити детальну інструкцію з вимогами до кожної таблиці; створити відеоінструкції щодо заповнення відомостей; умови і методичні рекомендації щодо проведення атестації мають бути затвердженими і оприлюдненими за 3–5 років до проведення атестації ЗВО; запровадити поетапне подання документів з можливістю проміжної верифікації (замість одночасного подання всього пакету); для більшої об'єктивності доцільно залучати незалежних експертів для оцінювання практичної значущості наукових досягнень ЗВО; доцільно створити механізми залучення міжнародних експертів для оцінювання результатів досліджень та їхньої відповідності світовим стандартам; доповнити Методику деталізованими алгоритмами оцінювання результатів, чіткими вимогами до документальних підтверджень та єдиними підходами до інтерпретації їхнього впливу; уніфікація одиниць вимірювання показників публікаційної активності (монографій, підручників, посібників) (або в од., або в ум. д.а., або в обл.– вид. д.а.);

у вимірі критеріїв та показників оцінювання: диференціювати критерії оцінювання в залежності від профілю ЗВО; удосконалити методику обрахунку впливу результатів наукової діяльності (несправедливим вважається більша оцінка декількох кейсів впливу за одним напрямом на відміну від поодиноких кейсів впливу за різними напрямами); зменшити кількість показників оцінювання наукової діяльності; передбачити, що наукова діяльність ЗВО має оцінюватися не лише за її результатами у вигляді публікацій та патентів, а й за рівнем інтеграції наукових досягнень в освітній процес; до критеріїв атестації потрібно було б додати публікації матеріалів конференцій у

закордонних виданнях; враховувати публікації науково–педагогічних працівників спільно із здобувачами освіти; враховувати нагороди (грамоти, відзнаки) науково–педагогічних працівників за значний внесок у розвиток освіти і науки в Україні та за кордоном; до експертних ролей пропонується додати участь у постійно діючих спеціалізованих вчених радах; враховувати розділи монографій та колективних монографій, публікацій у закордонних виданнях, авторські свідоцтва на наукові твори, підручники з грифом МОН; переглянути критерії, що допускають надмірну експертну інтерпретацію без чітких орієнтирів, і замінити їх на більш прозорі й кількісно вимірювані; врахування участі НПП/ЗВО у міжнародних наукових проектах, консорціумах, членство у міжнародних професійних асоціаціях);

у вимірі технічного удосконалення процесу: оптимізувати перевірку даних перед завантаженням; додати уточнення/вказівки щодо особливостей заповнення даних (коментарі безпосередньо у формі подання; зменшити обсяг ручного введення даних шляхом більшої інтеграції із зовнішніми базами та інформаційними системами; налаштувати систему на автоматичну перевірку публікацій; удосконалити систему URIS для швидшого пошуку та відстежень публікацій за DOI та кращої ідентифікації публікацій у наукометричних базах WoS/Scopus; усунути технічні недоліки щодо верифікації даних; додати автоматичне введення автора статті та пошук дублікатів публікацій);

у вимірі розвитку людського потенціалу: посилити роботу з експертами щодо процедури оцінювання та їх (експертів) ролі у процесі оцінювання; приділяти більше уваги роз'ясненню експертам і представникам ЗВО основних особливостей Методики, а також принципів формування показників; створити для експертів конкретні рекомендації з підготовки матеріалів (зокрема, роз'яснити, яким чином вказувати дані щодо окремих кафедр, якщо в описі впливу хотілося показати залученість не лише однієї чи кількох кафедр структурного підрозділу, а цілого ЗВО); періодично проводити тренінги для працівників ЗВО щодо особливостей Методики; проводити інформаційні сесії з метою надання відповідей на питання відповідальних осіб, які можуть виникнути під час завантаження документів).

Рекомендації щодо удосконалення Методики

Узагальнення та систематизація результатів експертного опитування щодо Методики в частині її недоліків дозволив сформулювати комплекс рекомендацій

на національному рівні:

1. Нормативне забезпечення та стратегічне планування:

- забезпечити стабільність нормативно–методичної бази оцінювання шляхом затвердження оновлених вимог і методичних рекомендацій до проведення наступних атестацій;
- розробити довгостроковий календар оцінювальних процедур, який унеможливило б непослідовні зміни та гарантує рівні умови для усіх учасників.

2. Удосконалення системи критеріїв та показників:

- провести перегляд системи показників із метою зменшення їх кількості, усунення дублювань і надмірної суб'єктивності експертних оцінок із переходом до питомих і якісно зважених метрик.

3. Організаційно–процедурні аспекти:

- встановити реалістичні терміни для підготовки матеріалів самооцінювання, завантаження інформації та проведення експертизи;
- запровадити поетапне подання документів із можливістю проміжної верифікації;
- передбачити можливість апеляції та обговорення результатів державної атестації між представниками ЗВО та експертною групою.

4. Підготовка експертів:

- створити національну систему сертифікації експертів, що передбачає первинну підготовку, періодичні тренінги, стажування, симуляційне оцінювання;
- розробити методичні матеріали для експертів (чек–листи, шаблони, довідники та ін.), які забезпечать єдине розуміння показників, процесів та процедур;
- забезпечити систематичне консультування експертів та щорічні вебінари з обміну практичним досвідом.

5. Удосконалення цифрової інфраструктури (URIS):

- провести модернізацію системи URIS: інтеграцію з базами ORCID, Scopus, WoS, Google Scholar; покращити інтерфейс; забезпечити автоматичний імпорт публікацій за DOI;
- реалізувати механізм пакетного завантаження даних та одночасної роботи кількох користувачів від одного ЗВО/наукової установи;
- забезпечити інтерактивні підказки, автоматичне збереження інформації та покрокове заповнення для підвищення зручності користування системою;
- передбачити механізм зворотного зв'язку (коментарі, запитання, пропозиції, електронні сповіщення) та забезпечити інтеграцію різних рівнів оцінювання в єдину аналітичну систему.

6. Валідація підтвердження впливу:

- розробити єдині стандарти валідації підтверджень впливів результатів досліджень та уніфікувати правила їх застосування;
- розробити розширений перелік форм доказів впливу (акти впровадження, свідчення стейкхолдерів, спільні заходи, презентації, вебінари тощо);
- синхронізувати систему для автоматичного підтвердження достовірності інформації;
на інституційному рівні:

1. Організація внутрішнього процесу оцінювання:

- запровадити поетапне формування пакету документів із внутрішньою верифікацією та попереднім аудитом якості даних;
- розробити внутрішні інструкції (процедури) та шаблони (чек-листи) для підготовки описів впливу, звітності та самооцінювання;
- призначити відповідальних осіб з оцінювання у структурних підрозділах і забезпечити їх методичним супроводом.

2. Розвиток людського потенціалу:

- регулярно проводити тренінги для науково-педагогічних та наукових працівників ЗВО/наукових установ щодо особливостей Методики, підготовки даних та роботи в системі URIS.

3. Якість даних та цифрові рішення:

- забезпечити уніфікований облік публікацій, проєктів та даних персоналу для подальшого автоматичного імпорту в URIS;
- використовувати інституційні депозитарії як джерела підтвердження впливу, відкритих даних та цифрових доказів.

4. Підготовка до експертного оцінювання:

- проводити внутрішнє самооцінювання перед державною атестацією, аналізувати динаміку показників за попередні роки;
- формувати описи впливу за єдиними критеріями, адаптованими до профілю ЗВО/наукової установи;
- забезпечити взаємодію з МОН України і супроводжуваними атестацію фахівцями, оперативно реагувати на зміни у вимогах і зауважень до поданих даних.

5. Зворотній зв'язок і вдосконалення:

- ініціювати обговорення результатів атестації на рівні вченої ради, залучаючи до аналізу керівників підрозділів;
- готувати (у разі потреби) аргументацію для апеляції або корегування даних;
- розвивати культуру відповідального оцінювання, орієнтовану не на формальні показники, а на реальні досягнення та вплив досліджень.

Очікувані результати удосконалення Методики

Реалізація запропонованих підходів сприятиме підвищенню прозорості та об'єктивності державної атестації закладів вищої освіти, зменшенню ризиків суб'єктивного оцінювання та зростанню довіри академічної спільноти до результатів оцінювання. Очікується зниження адміністративного навантаження на заклади вищої освіти за рахунок стандартизації процедур і цифровізації процесів, а також підвищення порівнюваності результатів оцінювання між різними інституціями.

У стратегічній перспективі вдосконалення Методики сприятиме посиленню дослідницької спроможності закладів вищої освіти, гармонізації національної системи оцінювання з європейськими практиками та підвищенню ефективності державної політики у сфері науки й інновацій.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Драч, І., Петроє, О., Бородієнко, О., Рєгейло, І., & Слободянюк, О. (2025). Нова Методика оцінювання ефективності наукової діяльності: погляд експертів з галузі суспільних наук. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (20), 72-84. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2025-20-72-84>
2. Формування політики оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки в умовах післявоєнного відновлення країни: монографія. / І. Драч, О. Петроє, О. Бородієнко, І. Рєгейло, Н. Приходькіна, О. Слободянюк, М. Саюк; за ред. І. Драч, І. Рєгейло. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. 153 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-54-0-2025>
3. Оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: монографія. / за ред. І. Драч, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С.57–105. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-47-2-2024>

Додаткова:

1. Кабінет Міністрів України. (2022). Національний план щодо відкритої науки (Розпорядження № 892–р від 8 жовтня 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892–2022–%D1%80#Text>
2. Міністерство освіти і науки України. (2024). Про забезпечення організації та проведення у 2024–2025 роках державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової та науково-технічної діяльності (Наказ № 1675) <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennia-orhanizatsii-ta-provedennia-u-2024–2025-rokakh-derzhavnoi-atestatsii-naukovykh-ustanov-ta-zakladiv-vyshchoi-osvity-v-chastyni-provadhennia-takymy-zakladamy-naukovoi-ta-nau>
3. A Global Observatory of Responsible Research Assessment. <https://researchonresearch.org/project/agorra/>
4. Dahle, S., & Berezko, O. (2025). Recommendations for the Open Science and Research Assessment reforms in Ukraine (1.2.1). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15752905>
5. DORA. Strategic Plan 2023–2026. <https://sfdora.org/strategic-plan/>
6. European University Association. (2023). CoARA Action Plan (2023–2027). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/European_University_Association_CoARA_Action_Plan_2023–2027.pdf
7. European University Association. (2023). UA R&I Agenda 2027. Seizing the moment, driving the change. (2023). URL: https://www.eua.eu/images/publications/Publication_PDFs/RI_agenda.pdf
8. Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L. et al. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature* 520, 429–431. URL: <https://doi.org/10.1038/520429a>
9. San Francisco Declaration on Research Assessment. <https://sfdora.org/read/>
10. The Agreement on Reforming Research Assessment. (2022). https://coara.eu/app/uploads/2022/09/2022_07_19_rra_agreement_final.pdf
11. Wilsdon, J., et al. (2015). The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management. URL: 10.13140/RG.2.1.4929.1363
12. Zhezhnych, P., Berezko, O., Olha, P., Luchenko, D., Karnaukh, B., Filatova–Bilous, N., Tsvina, T., Yevkov, A., & Shumilo, I. (2025). Recommendations on the State Certification of Higher Education Institutions Based on Open Science Principles. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17566494>

Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки: навчальний посібник / Драч І., Петроє О., Регейло І., Бородієнко О., Приходькіна Н., Слободянюк О., Саюк. М.; за ред. Драч І., Петроє О. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2025. 70 с. DOI <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Відомості про авторів

Ірина Драч, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-7501-4122>

Ольга Петроє, доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

Ірина Регейло, доктор педагогічних наук, член–кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0512-2456>

Олександра Бородієнко, доктор педагогічних наук, професор, член–кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9133-0344>

Наталія Приходькіна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-9965-6912>

Олена Слободянюк, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1927-3362>

Марія Саюк, науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України, <https://orcid.org/0000-0002-7648-5708>

Mechanisms for Assessing the Quality of University Research Activities Based on Open Science Principles and Approaches: A Study Guide / Drach I., Petroye O., Reheilo I., Borodiyenko O., Prykhodkina N., Slobodianiuk O., Sayuk M.; edited by Drach I., Petroye O. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2025. 70 p. DOI <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Author details

Iryna Drach, Doctor Habilitated in Education, Professor, Director, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7501-4122>

Olha Petroye, Doctor Habilitated in Public Administration, Professor, Head of the Universities' Research Activities Unit, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

Iryna Reheilo, Doctor Habilitated in Education, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Chief Research Fellow of the Universities' Research Activities Unit, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0512-2456>

Oleksandra Borodiyenko, Doctor Habilitated in Education, Professor, Corresponding Member of the NAES of Ukraine, Chief Research Fellow of the Unit for Higher Education Quality Assurance, Institute of Higher Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9133-0344>

Nataliia Prykhodkina, Doctor Habilitated in Education, Professor, Chief Research Fellow of the Universities' Research Activities Unit, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-9965-6912>

Olena Slobodianiuk, PhD in Education, Senior Research Fellow of the Universities' Research Activities Unit, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1927-3362>

Mariia Sayuk, Research Fellow of the Universities' Research Activities Unit, Institute of Higher Education of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7648-5708>

Навчальне видання

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Ірина ДРАЧ ,
Ольга ПЕТРОЄ,
Ірина РЕГЕЙЛО та ін.

Механізми оцінювання якості дослідницької діяльності університетів на основі принципів і підходів відкритої науки

Навчальний посібник
Електронне видання
5,5 авторських аркушів

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти НАПН України
Відділ дослідницької діяльності університетів

ihed@ihed.org.ua
<https://ihed.org.ua>
Публікації, результати наукових досліджень Інституту:
URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

Київ – 2025

Educational publication

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-56-4-2025>

Iryna DRACH,
Olha PETROYE,
Iryna REHEILO et al.

Mechanisms for Assessing the Quality of University Research Activities Based on Open Science Principles and Approaches

A Study Guide

Electronic Edition

Edition 5,5 author's sheets

National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Institute of Higher Education
Department of the Research Activities of Universities

ihed@ihed.org.ua
<https://ihed.org.ua>
Publications, results of scientific researches:
URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

Kyiv - 2025